

WOMEN
AGAINST
VIOLENCE
EUROPE

Запобігання та реагування на ґендернозумовлене насильство під час війни та в післявоєнних умовах

Досвід та рекомендації жіночих
громадських організацій

ІНСТРУМЕНТАРІЙ

ВИХІДНІ ДАНІ

Видавець: WAVE – Жінки проти насильства в Європі, Bacherplatz 10/6, A-1050 Відень
Інформаційний центр WAVE: понеділок–четвер: з 9:00 to 17:00, п'ятниця: з 9:00 to 15:00
Телефон: +43-1-548 27 20 **Електронна пошта:** office@wave-network.org
Веб-сайт: www.wave-network.org
ZVR: 601608559
Автори: Інесса Адільханян, Татевік Агабекян, Марта Чумало, Галина Федькович, Катерина Гамахарія, Горіца Івіч
Координатор проєкту: Єлена Флоріані
За підтримки стажерів WAVE: Шарлотти Крамер і Марі Холч і членів команди WAVE: Леа Дюдюе та Беверлі Мтуї
Графічний дизайн: Моніка Медвей
Зображення обкладинки: iStock.com/DrAfter123

Подяка: Кнарік Мкртчян (незалежний експерт з питань жінок, миру та безпеки), Гаяне Амбарцумян (директор Жіночого ресурсного центру м. Шуші), Ема Камкіа, Гуранда Гванцеладзе та Хатуна Гогоу (Жіночий фонд м. Сухумі), Нада Голубович і Лана Яйчевич (Фонд «Об'єднані жінки» м. Баня-Лука), Радміла Жиг'ич (Фонд «Лара Бієліна»), Сабіха Хусич (Medica, м. Зениця), Ясна Зечевич («Vive žene Tuzla») та респонденти інтерв'ю, проведені авторами.

Місце та рік видання: Відень, Австрія, 2022

Ця публікація підготовлена за фінансової підтримки ОБСЄ в рамках проєкту WIN. Думки, тлумачення та висновки, висловлені в цій публікації, є особистими поглядами авторів і не обов'язково відображають погляди ОБСЄ, її донорів або держав-учасниць.

Запобігання та реагування на ґендернозумовлене насильство під час війни та в післявоєнних умовах

Досвід та рекомендації жіночих громадських організацій

Вступ	4
1 Особливості країни: роль жінки під час війни	5
Вірменія	5
Боснія та Герцеговина	6
Грузія	7
Україна	8
2 Міжнародна правова база	9
3 Ключові суб'єкти, відповідальні за захист жінок і дівчат під час та після війни	13
4 Вплив війни на жінок і дівчат	15
Наслідки війни на жінок і дівчат і пересічні виміри насилля щодо жінок	15
Типові форми ґендернозумовленого насильства під час та після війни	19
5 Розвінчання міфів про жінок на війні	24
6 Стратегії, які використовують жіночі НУО для запобігання та реагування на ґендернозумовлене насильство в конфліктних ситуаціях	28
Під час війни та реагування на надзвичайні ситуації	28
Україна	28
Вірменія	31
Затяжний конфлікт	36
Грузія	36
Післявоєнні та довгострокові стратегії	43
Боснія і Герцеговина	43
7 Рекомендації	50
Термінологія	52

Вступ

Гендернозумовлене насильство (ГЗН) набуває багатьох форм під час конфліктів і має руйнівні наслідки для постраждалих, сімей, громад і перспектив побудови тривалого миру. Під час конфліктів жінки, дівчата та вразливі групи особливо стають об'єктом нападу, коли згвалтування та сексуальне насильство використовуються як тактика ведення війни, а ризик торгівлі людьми, домашнього насильства (ДН), експлуатації та сексуального рабства підвищується. У постконфліктних ситуаціях ГЗН також значно зростає, оскільки участь у конфліктах і вплив воєнної травми прямо пов'язані із зростанням інтенсивності домашнього насильства. Таким чином, ефективна профілактика та міжгалузеві механізми реагування є ключовими для зменшення згаданих вище ризиків.

Організація WAVE (Жінки проти насильства в Європі) запустила цей проект у співпраці з ОБСЄ, щоб покращити підтримку постраждалих від насильства та організацій громадянського суспільства (ОГС) у конфліктних та постконфліктних зонах. Заснований на досвіді жіночих організацій, цей інструментарій не лише показує шкоду та виклики, спричинені конфліктами, але й документує багатообіцяючі практики з перших вуст із конкретними прикладами чотирьох членів WAVE, включаючи їхні ініціативи та рекомендації жіночих організацій, які пережили війну.

Членами WAVE, залученими до проекту є Кризовий центр для постраждалих сексуального насильства (м. Єреван, Вірменія), Жіночий фонд м. Сухумі (м. Кутаїсі та м. Тбілісі, Грузія), Фонд «Об'єднані жінки» м. Баня-Лука (м. Баня-Лука, Боснія та Герцеговина) та Центр «Жіночі перспективи» (м. Львів, Україна). Відповідно до свого досвіду в конфліктних і постконфліктних ситуаціях, автори представляють свої стратегії, пов'язані з різними етапами конфлікту: (1) під час війни та умови реагування на надзвичайні ситуації, якими діляться українські та вірменські партнери, (2) тривалий конфлікт, який описаний грузинським партнером, і (3) післявоєнна та довгострокова перспектива, на основі досвіду партнера з Боснії та Герцеговини.

Основною цільовою групою цього інструментарію є спеціалізовані служби у справах жінок (СССЖ) та ОГС, що займаються підтримкою жінок, які пережили конфлікти та пост конфліктні ситуації. Однак, цей набір інструментів також може використовуватися місцевою владою, професійними організаціями, особами, які приймають рішення, і миротворцями, щоб краще зрозуміти конкретні потреби постраждалих і жіночих організацій, а також запровадити адекватну та гендерно чутливу політику та реагування.

1 Особливості країни: роль жінки під час війни

Жіночі організації, які беруть участь у створенні цього інструментарію, знаходяться у Вірменії, Боснії та Герцеговині, Грузії та Україні. Автори посилаються на власний досвід щодо запобігання та реагування на ґендернозумовлене насильство під час війни та післявоєнних ситуацій. Цей розділ має на меті надати читачам короткі відомості про країни, які підсумовують основні факти щодо конфлікту, включно з роллю жінок під час і після війни. Це допоможе контекстуалізувати досвід і стратегії, якими ділиться кожна країна.

Вірменія

Населення	2,959,694
Жіноче населення	1,562,689
Член Ради Європи (рік)	2001
Член Європейського Союзу (рік)	Ні
Член ООН (рік)	1992
Рік ратифікації Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (КЛДЖ)	1993
Ратифіковано факультативний протокол КЛДЖ	2006
Підписано Стамбульську конвенцію (рік)	2018
Ратифіковано Стамбульську конвенцію (рік)	Ні

27 вересня 2020 року між азербайджанцями та вірменами почалася велика військова ескалація, яка тривала 44 дні. Першопричина вірмено-азербайджанської війни 2020 року сягає кінця 80-х років як наслідок етнотериторіальної боротьби за участь Вірменії та Азербайджану на тлі процесів розпаду Радянського Союзу. Перша Нагірно-Карабахська (НК) війна велася з 1988 по 1994 рік, за нею були регулярні порушення режиму припинення вогню до осені 2020 року, коли вибухнула повномасштабна війна. Нарешті, 10 листопада 2020 року Вірменія та Азербайджан оголосили про припинення вогню за посередництва Росії, після чого вздовж лінії конфлікту в НК було розгорнуто миротворчі сили РФ.

Під час 44-денної війни під удари потрапили школи, дитячі садки, лікарні, а також критично важливі для виживання населення Нагірного Карабаху об'єкти, в тому числі шосе, центральний ринок, електростанція, продовольчі та інші склади. У результаті близько 90 000 жителів НК (переважно жінок) були переміщені, втратили свої будинки та майно, і, як наслідок, права тисяч жінок і дівчат на освіту, соціальне забезпечення, сексуальне та репродуктивне здоров'я були грубо порушені. Крім того, жінок і дівчат НК поселили в невідповідні приміщення, які не гарантували захисту від сексуального насильства.

Однак жінки не брали участі у переговорних процесах, які привели до припинення вогню, і жодна жінка не була присутня на зустрічах, які стосувалися підписання мирної угоди. На урядовому рівні бракувало уваги стосовно того факту, яким чином 44-денна війна вплинула на жінок, оскільки більшість послуг (особливо психологічної підтримки), принаймні на початковому етапі одразу після війни, були спрямовані на поранених солдатів. Крім того, психологічна підтримка надавалася переважно жінками-фахівцями в цій галузі, а проблеми психічного здоров'я та трансгенераційні травми серед жінок стали ще гострішими. Жінки з ОГС і особливо жінки фронтових професій, які до війни з ентузіазмом займалися активізмом і розбудовою миру, повинні були самообілізуватися і підтримувати одна одну в післявоєнний період у Вірменії, щоб не зіткнулися з ризиком вигорання і мати можливість продовжувати свою діяльність.

Боснія та Герцеговина

Населення	3,492,01812
Жіноче населення	1,962,04013
Член Ради Європи (рік)	2002
Член Європейського Союзу (рік)	Ні
Член ООН (рік)	1992
Рік ратифікації Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (КЛДЖ)	1993
Ратифіковано факультативний протокол КЛДЖ	2002
Підписано Стамбульську конвенцію (рік)	2013
Ратифіковано Стамбульську конвенцію (рік)	2013

У 1992 році в Боснії та Герцеговині (БіГ) почалася війна, найкривавіший конфлікт на європейській землі з часів Другої світової війни, у якій загинуло понад 100 000 людей. Наслідками війни стали табори для жінок і людей похилого віку, масове насильство і вбивства, зґвалтування, знищені культурні пам'ятки, спалені культові споруди, зруйновані та спалені будинки, мільйони біженців. Емоції та воєнні травми, що виникли внаслідок жаклих подій минулого (зокрема геноциду, військових злочинів, злочинів проти людства та етнічних чисток), були придушені.

Накопичена травма, передача конфлікту з покоління в покоління та репресована правда є одними з факторів, які призвели до цього збройного конфлікту.

Збройний конфлікт у Боснії та Герцеговині був зупинений після підписання Дейтонської мирної угоди 1995 року, яка розділила Боснію та Герцеговину на дві частини — Федерацію Боснії та Герцеговини та Республіку Сербську. Через двадцять сім років після підписання Угоди на території Боснії та Герцеговини не було нового збройного конфлікту, але немає загального розуміння того, що сталося, немає спільного визнання причин, кількості постраждалих, наслідків та офіційної дати початку конфлікту. Розкольницька політична риторика, яка використовується політичними елітами, особливо під час передвиборчих кампаній, продовжується досі та негативно впливає на стосунки у громаді.

У питаннях війни, миру та безпеки Боснії та Герцеговини звучали лише чоловічі голоси. На підписанні Дейтонської угоди не було жодної жінки. Здебільшого про жінок згадують у контексті війни, коли йдеться про кількість зґвалтованих. За оцінками міжнародних організацій у БіГ між 1992 і 1995 роками, було зґвалтовано від 20 000 до 50 000 жінок, дівчат, хлопців і чоловіків. За інших обставин жінки згадуються рідко.

Грузія

Населення	3,716,858
Жіноче населення	1,926,579
Член Ради Європи (рік)	1999
Член Європейського Союзу (рік)	Ні
Член ООН (рік)	1992
Рік ратифікації Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (КЛДЖ)	1994
Ратифіковано факультативний протокол КЛДЖ	2002
Підписано Стамбульську конвенцію (рік)	2014
Ратифіковано Стамбульську конвенцію (рік)	2017

Розпад Радянського Союзу та перехідний період Грузії після здобуття незалежності характеризувався різким економічним спадом, зруйнованою промисловістю, масовим безробіттям і низкою етнічних конфліктів, які мали величезний вплив на життя жінок. Військові конфлікти в Грузії навколо двох регіонів Південної Осетії (1990-1991) і Абхазії (1992-1993), які межують з Росією, призвели до масового внутрішнього переміщення понад 300 000 осіб. Друге масове переміщення відбулося після грузинсько-російської війни в 2008 році, яка призвела до переміщення понад 192 000 осіб, з яких приблизно 20 000 не змогли повернутися до місць свого походження через російську військову присутність і руйнування їхніх сіл і домогосподарств.¹ Наразі в Грузії зареєстровано 283 271 внутрішньо переміщену особу (ВПО), що становить приблизно 8% від загального населення (90 156 домогосподарств)², що робить цей показник одним з найвищих у світі серед випадків внутрішнього переміщення щодо загального населення. Демографічні дані свідчать про те, що 55% ВПО – жінки, 9% – діти до 18 років, 13% – особи старші 65 років.³

Через конфлікти та війну в Грузії загинули тисячі людей. Згвалтування були широко поширені в абхазькому конфлікті, оскільки солдати з обох сторін використовували сексуальне насильство як інструмент етнічної чистки. Хоча конфлікти та війна в Грузії були відносно короткими, їхній вплив на внутрішньо переміщених жінок та їхні родини був руйнівним і тривалим. Причини психосоціального стресу були пов'язані безпосередньо з війною, а також з ситуацією після війни. Значну частину страждань можна пояснити втратою близьких членів сім'ї, втратою будинків і майна, бомбардуваннями та насильством, яке сталося під час війни.⁴ Крім того, тривалий період переміщення, поглиблення економічних проблем і жахливі умови життя людей, які проживають у центрах переселення ВПО, погіршили ситуацію. Травма, спричинена конфліктом і постійно поганими соціальними умовами, безпосередньо пов'язана з домашнім насильством, яке посилюється відсутністю належних механізмів захисту, психологічної реабілітації та інших послуг.

Внутрішньо переміщені жінки залишаються дуже відірваними від політичних процесів у постконфліктній Грузії. Так само жодна жінка, яка постраждала від конфлікту, наразі не бере участі в існуючому процесі політичних переговорів. Загалом із 2 із 12 представників Грузії на Женевських міжнародних дискусіях є жінками.⁵ Сьогодні роль жінки на політичній сцені не відповідає ні її чисельності, ні лідерському потенціалу в суспільно-політичному житті країни.

1 Світовий Банк (2016). *Грузія переходить від статусу до допомоги на основі потреб внутрішньо переміщених осіб. Аналіз бідності і соціальних наслідків*. Звіт No: ACS16557. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/493981468030331770/pdf/IDP-PSIA-Georgia-revised-Feb-2016.pdf>

2 Болквадзе, Т., Данська Рада у справах біженців (2019). *Координація та участь у Грузії – що спрацювало, а що ні. Центр моніторингу внутрішнього переміщення*. https://www.internal-displacement.org/global-report/grid2020/downloads/background_papers/2020-IDMC-GRID-background-georgia.pdf

3 Світовий банк (2016). *Грузія переходить від статусу до допомоги на основі потреб ВПО. Аналіз бідності та соціального впливу*. Звіт №: ACS16557. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/493981468030331770/pdf/IDP-PSIA-Georgia-revised-Feb-2016.pdf>

4 Харашвілі, Дж. (1995). *Психосоціальна експертиза дітей та жінок-переселенців – постраждалих від військових конфліктів на території Республіки Грузія*. *Oxfam, Тбілісі, Грузія*.

5 Женевські міжнародні дискусії були започатковані в м. Женеві, Швейцарія, у жовтні 2008 року з метою подолання наслідків серпневої війни 2008 року в Грузії. Див.: <https://smr.gov.ge/en/page/26/geneva-international-discussions>

Україна

Населення	41,732,779
Жіноче населення	22,389,339
Член Ради Європи (рік)	1995
Член Європейського Союзу (рік)	Ні
Член ООН (рік)	1945
Рік ратифікації Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (КЛДЖ)	1981
Ратифіковано факультативний протокол КЛДЖ	2003
Підписано Стамбульську конвенцію (рік)	2011
Ратифіковано Стамбульську конвенцію (рік)	2022

Криза в Україні та навколо неї почалася в 2014 році з анексією Криму та початком конфлікту на сході України. Поки безпека на Донбасі продовжувала погіршуватися, 24 лютого 2022 року Російська Федерація почала повномасштабні військові дії та вторгнення в Україну.

З початку кризи в 2014 році відбулося значне підвищення ролі жінок в українській армії, включно з доступом до посад, які раніше були зарезервовані лише для чоловіків, і загальна кількість жінок, які приєдналися до Збройних Сил України, більше ніж подвоїлася.⁶ Проте дискримінація та утиски залишаються серйозними проблемами в українській армії. Крім того, з агресією Росії у 2022 році доступ до послуг і правосуддя для жінок, які проживають в Україні, які постраждали від ГЗН, значно ускладнився. У зв'язку з тим, що потреба в розміщенні внутрішньо переміщених жінок з дітьми у притулках значно зросла, майже всі місця у спеціалізованих притулках для постраждалих від домашнього насильства були передані ВПО. Багато неспеціалізованих закладів (школи, дитячі садки, стадіони тощо) переобладнані в притулки, і люди часто живуть в одному великому спільному просторі по кілька місяців, що призводить до збільшення кількості конфліктів між мешканцями та випадків домашнього насильства. На жаль, адміністрація цих закладів не має можливостей адекватно реагувати на такі випадки. Крім того, грубі порушення прав людини, такі як сексуальне насильство, широко поширені, особливо на окупованих територіях, але все ще важко підрахувати кількість випадків і задокументувати заяви про насильство.

Жінки становлять переважну більшість переселенців, які переїхали до західних і центральних областей України з прифронтових територій. Багато з цих жінок походять із маргінальних або малозабезпечених громад, мають дітей з обмеженими можливостями та піклуються про літніх батьків, які мають проблеми зі здоров'ям. Жінки становлять переважну більшість волонтерів, які допомагають та підтримують нужденних на фронті. Жінки збирають кошти, купують необхідні продукти, одяг, а часто й військову техніку, доглядають за пораненими. Також саме жінки в основному допомагали переселенцям покинути окуповані та прифронтові території та перевезти їх на безпечніші території України. Крім того, жінки підтримують переселенців, допомагають знайти притулок, приготувати їжу та зібрати все необхідне. Вони часто роблять це на додаток до основної зайнятості, роботи по догляду та інших щоденних обов'язків. Жінки та діти також становлять переважну більшість біженців, які залишають Україну. Вони стикаються з тими ж проблемами, що й ВПО, зокрема підвищеним ризиком торгівлі людьми.

6 Жегоцький С. та Джеймс Н.С. (2022). *Українські жінки на війні*. Станом на 14 жовтня 2022 р. Ukraine's Women at War - CEPA

2 Міжнародна правова база

У цьому розділі коротко викладено міжнародну нормативну базу, пов'язану з насильством щодо жінок і дівчат в умовах війни, а також огляд міжнародної правової бази, розробленої Радою Безпеки та міжнародним гуманітарним співтовариством. Кожна держава несе основну відповідальність за забезпечення захисту своїх громадян, однак, коли вони не можуть або не бажають виконувати свої зобов'язання, міжнародне співтовариство має втрутитися та використати всі належні міжнародно-правові інструменти для захисту населення від наслідків війни.

Під час конфлікту такі окремі області міжнародного права, що доповнюють одна одну, забезпечують міцну правову та оперативну правову основу для захисту жінок і дівчат:

- **Міжнародне гуманітарне право;**
- **Міжнародне право з прав людини;**
- **Міжнародне кримінальне право.**

Міжнародні правові рамки можна розрізнити за двома елементами: «**жорстке право**», яке є юридично обов'язковим для держав (наприклад, міжнародні договори та конвенції з прав людини, резолюції Ради Безпеки ООН), і «**м'яке право**», яке не є обов'язковим і відображає політичні та важливі моральні зобов'язання держав (наприклад, плани дій, декларації).⁷

■ Міжнародне гуманітарне право

Гендернозумовлене щодо жінок (ГЗН) під час збройного конфлікту є порушенням міжнародного гуманітарного права (МГП). **Женевська конвенція 1949 року та Додаткові протоколи**⁸ до неї містять Положення, які стосуються недискримінації.⁹ Це означає, що жінкам-цивільним особам і учасницям бойових дій, які більше не беруть участі у бойових діях, має бути забезпечений такий же захист, як і чоловікам, відповідно до норм міжнародного гуманітарного права. Крім того, для жінок-військовополонених передбачений особливий захист, наприклад надання окремих приміщень для ув'язнених жінок (PI, стаття 75, пункт 5). Потреби вагітних і матерів з маленькими дітьми, особливо матерів-годувальниць, які потребують особливого догляду, також передбачені Конвенцією (C IV, ст. 89; PI, ст. 76, п. 2).

Зґвалтування та інші форми сексуального насильства щодо жінок заборонені міжнародним гуманітарним правом і можуть вважатися військовим злочином. Четверта Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни зазначає: «Жінки мають бути особливо захищені від будь-якого насилля їхньої честі, зокрема від зґвалтування, примусової проституції чи будь-якої форми непристойного насилля» (C IV, стаття 27).

7 Верховний комісар ООН у справах біженців (2008). Посібник із захисту жінок і дівчат, с. 333 <https://www.unhcr.org/47cfad542.html>

8 Женевська Конвенція (1949 рік). <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf>. Додаткові протоколи до Женевських конвенцій (1949 рік). https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc_002_0321.pdf

9 Статті 12 Першої та Другої конвенцій, 16 Третьої конвенції, 27 Четвертої конвенції та стаття 75 Додаткового протоколу I та стаття 4 Додаткового протоколу II (надалі C.I, C.II, C.III, C.IV, PI та PII)

■ Міжнародне право з прав людини

Міжнародне право з прав людини — це набір міжнародних норм, які зміцнюють права та гідність усіх людей — жінок, чоловіків і дітей — без дискримінації. Воно розвинулося після прийняття 1948 року Загальної декларації прав людини (ЗДПЛ) і зараз підтримується кількома універсальними та регіональними правовими інструментами.

Нижче наведено основні міжнародні документи з прав людини, що стосуються ГЗН і насильства щодо жінок, які перебувають в умовах війни та після війни:

- **Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (КЛДЖ)**¹⁰ продовжує залишатися найбільш широко ратифікованим договором про основні права людини, який стосується прав жінок і обов'язків держав щодо їх забезпечення, включаючи їхнє право бути вільними від насильства. КЛДЖ має відношення до боротьби за припинення насильства щодо жінок, у тому числі для вирішення проблеми сексуального та ґендерного насильства під час конфлікту.
- **Загальна рекомендація КЛДЖ № 19: Насильство щодо жінок**,¹¹ прийнята на одинадцятій сесії Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок у 1992 році, передбачає, що: «Війни, збройні конфлікти та окупація територій часто призводять до зростання проституції, торгівлі жінками та сексуального насильства над жінками, що вимагає спеціальних заходів захисту та покарання» (ст. 6.16).
- Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок вирішив на своїй сорок сьомій сесії в 2010 році відповідно до статті 21 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок прийняти **Загальну Рекомендацію No. 30 щодо жінок в умовах запобігання конфлікту, під час конфлікту та пост-конфлікту**.¹² Важливими цілями Конвенції є захист людських прав жінок, просування реальної ґендерної рівності до, під час і після конфлікту, а також забезпечення повної інтеграції різноманітного досвіду жінок у всі процеси розбудови, миротворчості та відновлення.
- **Пекінська платформа дій 1995 р** – Пекінська декларація та Платформа дій, прийняті одногосно 189 країнами на Четвертій Всесвітній конференції з питань жінок у 1995 році, вважається найбільш повною глобальною політичною основою для прав жінок. Вона визнає права жінок як права людини та встановлює комплексну дорожню карту для досягнення рівності між жінками та чоловіками з конкретними заходами та вимірними результатами щодо низки проблем, що стосуються жінок та дівчат. Ці результати поділяються на 12 взаємопов'язаних сфер, включаючи насильство щодо жінок і дівчат, збройний конфлікт, сприяння покращенню становища жінок і права жінок. Стратегічна ціль Плану дій D закликає держави вживати комплексних заходів для запобігання та ліквідації насильства щодо жінок, особливо тих, які постраждали від війни; Стратегічна ціль Е закликає «повністю поважати норми міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів і вживати всіх заходів, необхідних для захисту жінок і дітей, зокрема від зґвалтувань, примусової проституції та будь-яких інших форм непристойного насилля»¹³

10 Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 рік). <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/ProfessionalInterest/cedaw.pdf>

11 Загальна рекомендація КЛДЖ No. 19: Насильство щодо жінок (1992 рік). [https://www.legal-tools.org/doc/f8d998/pdf/&ved=2ahUKEwi4r8KY2dX#:~:text=Specific%20recommendations&text=\(b\)%20States%20parties%20should%20ensure,should%20be%20provided%20for%20victims](https://www.legal-tools.org/doc/f8d998/pdf/&ved=2ahUKEwi4r8KY2dX#:~:text=Specific%20recommendations&text=(b)%20States%20parties%20should%20ensure,should%20be%20provided%20for%20victims)

12 Загальна рекомендація № 30 щодо жінок в умовах запобігання конфлікту, під час конфлікту і постконфліктних ситуаціях, Комітет з усунення дискримінації щодо жінок (2013 рік). <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/CEDAW/GComments/CEDAW.C.CG.30.pdf>

13 Пекінська декларація та Платформа дій (1995 рік) с. 60.. <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20E.pdf>

- **Резолюції Ради Безпеки ООН щодо жінок, миру та безпеки** – з 2000 року Рада Безпеки прийняла 10 резолюцій щодо жінок, миру та безпеки (ЖМБ): Резолюції Ради Безпеки (РРБ) 1325 (2000), 1820 (2008), 1888 (2008), 1889 (2009), 1960 (2010), 2106 (2013), 2122 (2013), 2242 (2015), 2467 (2019) і 2493 (2019). Вони були спрямовані на посилення участі жінок у прийнятті рішень, запобігання конфліктам, вирішення конфліктів і постконфліктному відновленню, а також запобіганню та припиненню ґендерного та сексуального насильства під час конфлікту. Ці резолюції¹⁴ (особливо SCR 1325, SCR 1820 і SCR 1888), які вперше визнають, що сексуальне насильство, коли воно широко поширене, систематичне або використовується як тактика війни, становить загрозу міжнародному миру та безпеці, лягли в основу багатьох національних політик і планів дій у постраждалих від конфлікту умовах.

 - **Резолюція Ради Безпеки ООН 1325**, прийнята 31 жовтня 2000 року, стосується непропорційного та унікального впливу збройних конфліктів на жінок. Резолюція визнає недооцінений і недостатньо використаний внесок жінок у запобігання конфліктам, підтримку миру, вирішення конфліктів і розбудову миру. І це підкреслює важливість рівної та повної участі жінок у якості активних учасників миру та безпеки.

 - **Резолюція Ради Безпеки ООН 1820** прийнята 19 червня 2008 року, визнає сексуальне насильство як зброю і тактику війни. У ньому зазначається, що зґвалтування та інші форми сексуального насильства можуть становити військовий злочин, злочин проти людяності або акт геноциду. Вона закликає забезпечити спеціальну підготовку для військ із запобігання та реагування на сексуальне насильство та залучення жінок до миротворчих операцій.

 - **Резолюція Ради Безпеки ООН 1888** прийнята 30 вересня 2009 року, повторює, що сексуальне насильство загострює збройний конфлікт і перешкоджає міжнародному миру та безпеці. Вона закликає керівництво вирішувати проблеми сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, і до залучення Групи експертів у випадках сексуального насильства.

- **Всесвітній саміт ООН 2005 року** – цілі розвитку тисячоліття (ЦРТ) – декларація тисячоліття ООН, підписана у вересні 2000 року, зобов'язує світових лідерів боротися з бідністю, голодом, хворобами, неписьменністю, погіршенням навколишнього середовища та дискримінацією жінок. Цілі розвитку тисячоліття встановлюють кілька рішучих послань на припинення насильства щодо жінок і дівчат у ситуаціях збройного конфлікту: «Ми рішуче засуджуємо всі порушення людських прав жінок і дівчат у ситуаціях збройного конфлікту та використання сексуальної експлуатації, насильства та зловживання, і ми зобов'язуємося розробляти та впроваджувати стратегії звітування про ґендернозумовлене насильство, запобігання та покарання за нього.»¹⁵

- **Конвенція Ради Європи про запобігання насильству проти жінок і домашньому насильству (Стамбульська Конвенція)**¹⁶, прийнята Комітетом міністрів Ради Європи у квітні 2011 року, є новаторською, юридично обов'язковою міжнародною угодою щодо викорінення насильства щодо жінок та домашнього насильства. Конвенція, яка виникла в результаті роботи Ради Європи з моніторингу насильства щодо жінок і дівчат, виявлення прогалин у законодавстві та пошуку найкращих практик, охоплює широкий спектр заходів, включаючи зобов'язання, починаючи від підвищення обізнаності та збору даних до правових заходів щодо криміналізації різних форм насильства. Стамбульська конвенція застосовується як у мирний час, так і в ситуаціях збройних

14 Міжнародна жіноча ліга за мир і свободу (без дати) Про жінок, мир і безпеку в Раді Безпеки. Станом на 3 жовтня 2022 р. <https://www.peacewomen.org/security-council/WPS-in-SC-Council>

15 Генеральна Асамблея ООН (2005). A/RES/60/1, стор.26. Результати Всесвітнього саміту. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf

16 Рада Європи (2011). *Конвенція про запобігання насильству проти жінок і домашньому насильству*. <https://rm.coe.int/168008482e>

конфліктів (ст. 2.2) і визнає тривалі порушення прав людини під час збройних конфліктів, які зачіпають цивільне населення, особливо жінок, у формі поширених або систематичних зґвалтувань і сексуального насильства, та потенціалу для поширення насильства як під час, так і після конфлікту (Преамбула).

■ Міжнародне кримінальне право

Міжнародне кримінальне право стосується таких злочинів, як військові злочини, злочини проти людства та геноцид. Римський статут 1998 року, відповідно до якого було засновано постійний Міжнародний кримінальний суд (МКС), включає зґвалтування, сексуальне рабство, примусову проституцію, примусову вагітність, примусову стерилізацію та інші форми сексуального насильства порівнянної тяжкості до злочинів проти людства (ст. 7.1.g.) та військові злочини (ст. 8.2.e).¹⁷

Незважаючи на значне посилення правового захисту жінок під час збройних конфліктів за міжнародним правом, жінки продовжують стикатися з порушеннями прав людини. Сексуальне насильство все ще широко поширене в більшості постраждалих від конфлікту районів. Відповідальність винних і доступ до правосуддя для постраждалих залишається вкрай обмеженим. Жінки як і раніше недостатньо представлені на керівних посадах, у миротворчих силах та органах, які відповідають за безпеку, а також у політичних і мирних процесах загалом.¹⁸ Імплементация правил, встановлених державами-членами в міжнародно-правових документах, відрізняється і залежить від внутрішньої політичної підтримки, ставлення суспільства, участі громадянського суспільства та бюджетної підтримки. Одним із потужних механізмів реалізації порядку денного «Жінки, мир і безпека» (ЖМБ) і перетворення нормативних стандартів у дії, які мають бути впроваджені на місцях, є національні плани дій (НПД) відповідно до Резолюції Ради Безпеки ООН 1325. Проте адекватне фінансування для впровадження НПД і порядку денного ЖМБ загалом залишається серйозною проблемою. Лише 35 країн (36%) із 103, які прийняли Національні плани дій щодо виконання Резолюції РБ ООН 1325, виділили бюджети на реалізацію НПД.¹⁹ Тому вкрай важливо розробити чіткі стратегії та вирішити цю проблему.

17 ООН (1998). *Римський статут Міжнародного кримінального суду*. Рим. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>

18 Глобальна мережа жінок-миротворців (2017). *Немає грошей, немає НПД: Посібник для розрахунку витрат і бюджетування національних планів дій щодо Резолюції РБ ООН 1325*, стор.14. Нью-Йорк, США. https://gnwp.org/wp-content/uploads/GNWPCostingBudgetingManual_Eng_4web.pdf

19 Міжнародна жіноча ліга за мир і свободу. *Національні плани дій: короткий огляд*. Станом на 8 вересня 2022 р. <https://1325naps.peacewomen.org/>

3 Ключові суб'єкти, відповідальні за захист жінок і дівчат під час та після війни

Ключовими суб'єктами, відповідальними за захист жінок і дівчат під час і після війни, є **державні органи, державні установи та організації громадянського суспільства**, уповноважені впроваджувати заходи та політику, спрямовану на запобігання та усунення всіх форм насильства щодо жінок і дівчат у рамках системної відповіді однієї країни.

Досвід війни в Боснії та Герцеговині показав, що **офіційна система захисту є недостатньою**. Якщо жінки повідомляють про ґендернозумовлене насильство під час конфлікту, вони виступають проти патріархальних норм, проти стереотипних очікувань щодо ролі жінок і чоловіків у суспільстві. Вони часто звинувачують чоловіків, які здійснюють інші військові злочини, та іноді вважаються героями у своїй місцевій громаді. Через це, та через відсутність визнання жінок, ми можемо розглядати повідомлення про ґЗН під час війни детальніше, ніж повідомлення про кримінальне правопорушення: це політичне втручання, заклик до відповідальності тих, хто зловживав політичним і соціальним імпульсом і вчинив злочин проти жінок.

На додаток до інституційних рамок, відповідь на ґендернозумовлене та домашнє насильство під час та після війни також вимагає розвитку **мережі жіночої солідарності**, яка працюватиме над створенням соціального клімату, в якому жінки будуть захищені від видимого та невидимого насильства та порушення їхніх основних прав людини. Захист жінок від насильства має включати відповіді, пристосовані до соціального та культурного контексту, в якому відбувається насильство. Він має розглянути різні форми насильства, включаючи насильство в ім'я прав, звичаїв і релігії, а також різні форми дискримінації жінок під час і після війни. Важливо також враховувати характер і тривалість війни, соціальний та історичний контекст території, де відбувається війна, а також політико-правовий порядок і організацію системи в країні.

Під час та після війни особливо важливо залучати відповідальних суб'єктів, таких як державні органи, національні, регіональні та місцеві ради і адміністрації, державні інституції з захисту прав людини та організації громадянського суспільства до процесів розробки та реалізації заходів з безпеки для жінок і дівчат, засновані на поточних потребах і принципах захисту, ґрунтуючись на демократії та повазі до основних прав людини. Ключові відповідальні суб'єкти повинні оцінювати потреби тих, хто вижив, у світлі всіх відповідних воєнних і післявоєнних обставин, щоб прийняти відповідні рішення. Підхід має ґрунтуватися на забезпеченні запобігання повторному насильству, захисті постраждалих від вторинної віктимізації, переслідуванні кримінальних правопорушень та репараціях.

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству (Стамбульська конвенція)²⁰ у розділі, який стосується Захисту і Підтримки постраждалих від насильства наголошується, що всі форми насильства, охоплені сферою дії Конвенції, не припиняються під час збройного конфлікту чи періоду окупації. Забезпечується продовження застосування Конвенції під час збройного конфлікту, на додаток до принципів міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права. Положення Стамбульської конвенції визнають ключових учасників і принципи підтримки та захисту, **зобов'язуючи держави-члени захищати жінок і дівчат від насильства під час і після війни та забезпечувати взаємну співпрацю та координацію в наданні підтримки та захисту постраждалих від і свідкам усіх форм насильства**. Особливо наголошується на таких механізмах: судова влада, прокуратура, правоохоронні органи, місцеві та регіональні органи влади, неурядові організації та інші відповідні організації. Стамбульська конвенція роз'яснює, що список суб'єктів, які можуть бути залучені до підтримки та захисту, є відкритим, щоб уможливити співпрацю з будь-якою іншою організацією, яку країна-член вважає необхідною. Термін «механізм» стосується будь-якої формальної чи неформальної структури, такої як

20 Рада Європи (2011). *Конвенція про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству*. <https://rm.coe.int/168008482e>

узгоджені протоколи, круглі столи або будь-який інший метод, який забезпечує співпрацю більшої кількості експертів із використанням стандартизованого підходу. Це не вимагає створення офіційного органу чи установи.

Також наголошується на важливості можливості **скерування постраждалих до спеціалізованих служб підтримки, наприклад, до притулку для жінок або кризового центру для постраждалих від зґвалтування та сексуального насильства**, якими часто керують неурядові організації. Ці служби нададуть підтримку постраждалій шляхом забезпечення охорони здоров'я, збору судово-медичних даних, за необхідності нададуть психологічне та юридичне консультування, а також допоможуть вжити подальших заходів, таких як робота з судовою системою.

Постраждалі від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом сексуального насильства (СНПК) повинні отримувати особливу увагу, коли йдеться про підтримку та захист, особливо під час провадження в судових інстанціях, де вони виступають у ролі свідків. За даними Європейського суду з прав людини, постраждалі мають більшу потребу в захисті через стигматизацію в суспільстві, свідчення часто є для них болючими та завдають повторної травми. Ті, хто пережив СНПК, і загалом жінки, які постраждали від ГЗН під час війни, потребують делікатного захисту від ключових осіб. Ця підтримка не може залежати від готовності постраждалі повідомити про насильство офіційним установам і бути свідком у цьому процесі. Ключові особи повинні бути готовими захистити та підтримати жінок, якщо вони звернуться по допомогу за будь-яких обставин.

Судові інституції є важливими дійовими особами для забезпечення покарання осіб, які вчинили військові злочини, що є свого роду моральною перемогою та задоволенням справедливості для тих, хто вижив, а також для запобігання повторенню насильства щодо жінок і дівчат. Це повертає постраждалим впевненість у собі, збільшує можливості для продуктивнішої участі в суспільному житті та створює передумови для життя, вільного від страху та тиску. Це особливо важливо для постраждалих, які відіграють вирішальну роль у переслідуванні винних і підозрюваних у військових злочинах. Щоб зробити процес максимально ефективним і результативним, постраждалим потрібна підтримка в доступі до правосуддя. Різноманітні форми підтримки постраждалих від будь-яких форм насильства є необхідними заходами для всіх верств суспільства.

4 Вплив війни на жінок і дівчат

Наслідки війни на жінок і дівчат і пересічні виміри насилля щодо жінок

Війна та конфлікти по-різному впливають на жінок, чоловіків, хлопців і дівчат. Вони можуть відрізнятися за причиною та масштабом, але наслідки для жінок у всьому світі схожі. Негативний вплив конфлікту на ґендерні відносини, зокрема на жінок, є широко визнаним. Нинішня війна в Україні також показала, що жінки та дівчата більше страждають від насильства у порівнянні з іншими групами населення, як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі.²¹ Жінки та дівчата страждають не лише від безпосередніх наслідків війни та конфліктів, але й від їх побічних наслідків.

Під час війни жінки беруть на себе всі ризики та відповідальність за порятунок своїх дітей і сімей, і змушені залишати свої домівки, позбавляючи їх від мережі підтримки. За даними УВКБ ООН, Агентства ООН у справах біженців, **понад половину з 80 мільйонів переміщених осіб на планеті становлять жінки та діти**, що підвищує ризик ґендерно зумовленого насильства, у тому числі сексуального насильства. Дані ООН показують, що принаймні кожна п'ята жінка-біженка у складних гуманітарних умовах зазнала сексуального насильства; однак реальні цифри, швидше за все, вищі, оскільки дані про сексуальне та ґендернозумовлене насильство в гуманітарному контексті залишаються заниженими.²² В умовах конфлікту жінки часто долають великі відстані за їжею, водою, дровами та медичною допомогою, щоб подбати про свої сім'ї, що збільшує ризики нападів, сексуального насильства чи поранень від наземних мін.

ґендернозумовлене насильство та війна, безсумнівно, взаємопов'язані, коли жінки та діти зазнають фізичного, сексуального, словесного та психологічного насильства під час конфлікту. За даними УВКБ ООН, у 2020 році 87% жінок в Афганістані зазнали принаймні однієї форми ґЗН, а 62% зазнали психологічного, фізичного та сексуального насильства.²³ Під час конфлікту, коли офіційні медичні та психосоціальні служби часто серйозно скомпрометовані, а системи громадської підтримки слабкі, наслідки насильства можуть бути ще більш руйнівними для жінок. Зґвалтування та сексуальне насильство щодо жінок також визнано військовою тактикою та зброєю війни, як пояснюється в наступному підрозділі.

Підвищена вразливість жінок і дітей: оскільки чоловіки воюють далеко, часто гинуть або зникають під час конфліктів, жінки залишаються єдиними відповідальними особами, які піклуються про домашнє господарство, заробляють на існування, ведуть активну діяльність поза домом і виконують нові ролі, щоб вижити. Вони борються за роботу та гроші, що призводить до внутрішньої та зовнішньої міграції, де жінки, як правило, виконують роботу в неформальному секторі без будь-якого соціального захисту, що робить їх ще більш уразливими. Це також збільшує ризики торгівлі людьми. Крім того, це завдає шкоди дітям, які залишилися без належного піклування батьків, що впливає на їхню успішність у школі та психологічний стан.²⁴

Зв'язок між конфліктом і торгівлею людьми: люди, які намагаються втекти із зони бойових дій і залишають свої домівки, є надзвичайно вразливими та можуть зазнати набагато більшого ризику торгівлі людьми. Ті, чиї посвідчення особи та проїзні документи були залишені в зонах конфлікту або були конфісковані та втрачені під час подорожі в переповненому транспорті чи перебування в пунктах колективного

21 Мачані, А. (2022). *Війна в Україні найбільше торкнеться жінок і дітей*. Станом на 8 вересня 2022 року. <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/30381/for-children-and-women-war-s-impact-is-disproportionately-high>

22 Управління ООН з координації гуманітарних питань (2019). *Глобальний гуманітарний огляд*, стор.17. <https://www.unocha.org/sites/unocha/files/GHO2019.pdf>

23 Коун, Д. (2021). *Афганські жінки та дівчата під загрозою: відповідальність за захист і допомогу тільки починається*, с.9.. Refugees International. <https://bit.ly/3OmsCAb>

24 Гасман, Ф., Сігель, М., Ванор, М., Вейдлер, Дж. (2017). *Зв'язок між міграцією батьків і благополуччям дитини*. Спрингер. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s12187-017-9461-z.pdf>

утримання/таборах для біженців, можуть дуже легко стати постраждалими від торгівлі людьми. Біженці та переміщені особи ризикують бути підданими примусовій праці та примусовій проституції, торгівлі органами, тощо.

Крім того, **бути жінкою чи дівчиною - означає бути пов'язаними з іншими факторами ризику, такими як вік, інвалідність, гендерна ідентичність, сексуальна орієнтація та етнічна приналежність**, коли ризик зазнати насилля та ступінь вразливості можуть бути ще вищими.

Бути дівчиною-підлітком або дитиною підвищує ризик насильства під час криз, таких як збройний конфлікт. Через свій вік і стать дівчата можуть бути постраждалими від експлуатації, переслідувань і жорстокого поводження з боку членів родини, військових, озброєних груп, поліції, миротворчих сил і працівників гуманітарної допомоги.²⁵ Крім того, під час збройного конфлікту структури підтримки та захисту громади значно послаблюються, а вразливість дівчат значно підвищується через:

- **Відсутність доступу до школи та освіти:** на початку кризи дівчата є першими у своїх громадах, хто залишає школу, і останніми хто повертається після закінчення кризи. Під час насильницьких конфліктів «дівчатка в 2,5 рази частіше залишають школу, ніж хлопчики». У громадах біженців і приймаючих громадах фінансовий тягар переміщення означає, що сім'ї іноді з більшою ймовірністю заплатять за освіту свого сина, ніж доньки.²⁶
- **Ранні шлюби:** через зруйновану економіку, бідність і голод, викликані війною, батьки можуть видавати дівчат заміж у ранньому віці, щоб отримати придане або просто звільнитися від додаткового рота, який потрібно годувати.²⁷ Більше половини з 20 країн з найвищим рівнем дитячих шлюбів є вразливими або такими, що постраждали від конфліктів.²⁸ Дівчата, які виходять заміж до 18 років, з більшою ймовірністю залишать школу та зазнають домашнього насильства, або можуть зіткнутися зі значно вищим ризиком смерті від ускладнень під час вагітності та пологів.²⁹
- **Збільшення домашніх обов'язків:** «Дівчата-підлітки та молодші дівчата можуть взяти на себе підвищену відповідальність за ведення домашнього господарства під час кризи, піклуватися про молодших братів і сестер, якщо їхні батьки відсутні або їх убили під час війни.»³⁰

Жінки похилого віку також можуть зіштовхнутися з підвищеним ризиком насильства під час конфліктів чи кризових ситуацій. Окрім віку, недостатньої рухливості та слабкого здоров'я, вони можуть зіштовхнутися з:

- **Вищим ризиком бідності:** через непрацездатність або порушення схем пенсійних виплат.
- **Потребою в охороні здоров'я та харчуванні:** оскільки надання медичних та соціальних послуг порушене, вони можуть отримувати другорядну увагу в порівнянні з молодими людьми що

25 Сіддікі, А. (2012). Пропустити надзвичайну ситуацію: зміна парадигми надання допомоги дівчатам-підліткам. Коаліція для дівчат-підлітків. Сила молоді. <https://www.youthpower.org/sites/default/files/YouthPower/files/resources/1-Missing-the-Emergency-Shifting-Paradigm-on-Adolescent-Girls.pdf>

26 Сімпсон, Г. (2018). Відсутній мир: незалежне дослідження прогресу щодо молоді, миру та безпеки, стор.92. Фонд Народонаселення ООН та Офіс підтримки миротворчості. <https://www.youth4peace.info/system/files/2018-10/youth-web-english.pdf>

27 Human Rights Watch (2016). Покінчити з дитячими шлюбами: досягнення глобальних цілей розвитку, обіцяне дівчатам. Станом на 8 вересня 2022 р. <https://www.hrw.org/world-report/2016/country-chapters/africa#55d888>

28 Статистика (2021). Країни з найвищим рівнем дитячих шлюбів станом на 2021 рік. Департамент статистики. Станом на 8 вересня 2022 р. <https://www.statista.com/statistics/1226532/countries-with-the-highest-child-marriage-rate/#:~:text=Niger%20has%20the%20highest%20child,63%20percent%20to%2068%20percent>

29 Рівні скрізь (2022). 5 причин чому конфлікти перешкоджають дівчатам та жінкам бути рівними в цілому світі. Фонд ООН. Станом на 08 вересня 2022 р. https://equaleverywhere.org/story/5-ways-conflict-prevents-girls-and-women-from-being-equal-everywhere/?utm_source=LinkedIn&utm_medium=Organic&utm_campaign=EqualEverywherehttps://www.unhcr.org/be/wp-content/uploads/sites/46/2020/07/Global-Trends-Report-2019.pdf

30 Сіддікі, А. (2012). Пропустити надзвичайну ситуацію: зміна парадигми надання допомоги дівчатам-підліткам. Коаліція для дівчат-підлітків. <https://www.youthpower.org/sites/default/files/YouthPower/files/resources/1-Missing-the-Emergency-Shifting-Paradigm-on-Adolescent-Girls.pdf>

стосується належного харчування, медичного обслуговування і житла.

- **Бути самотніми та незахищеними:** люди похилого віку часто залишаються вдома під час війни. Деякі залишаються, оскільки не хочуть бути тягарем для своїх сімей або просто тому, що хочуть захистити свої домівки. Залишаючись на самоті, вони можуть зіштовхнутися з ризиком жорстокого поводження, включаючи сексуальне насильство з боку учасників бойових дій, місцевих угруповань або агресивних членів громади, тощо. Сексуальне насильство над літніми жінками є поширеним явищем, але воно й надалі здебільшого ігнорується через помилкові припущення, що сексуальність і сексуальне насильство зникають із віком.³¹
- **Ізоляцією:** люди похилого віку часто не можуть втекти від конфлікту і можуть залишитися на самоті без сім'ї або «втратити членів сім'ї під час війни, тому системи підтримки, на які вони часто поклалися до конфлікту, можуть більше не бути доступними для них».³² Вони залишаються ізольованими та позбавленими підтримки, включаючи доступ до ліків і їжі.

Дівчата та жінки з інвалідністю також стикаються з підвищеним ризиком насильства під час війни та конфліктів. За оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я, 15% будь-якого населення складають люди з обмеженими можливостями. За оцінками, 12,4 мільйони з 82,4 мільйона людей, які були вимушено переміщені в усьому світі на кінець 2020 року, були людьми з інвалідністю.³³ Сам конфлікт може призвести до того, що більше жінок отримають психічні та фізичні вади через стрес і травму, пов'язану з війною, звірства, з якими вони стикаються, або внаслідок мін, вогнепальних поранень, пожеж і бомбових атак. Конфлікти часто загострюють існуючі проблеми жінок з інвалідністю, які можуть не мати доступу до підтримки громади чи сім'ї, освіти чи охорони здоров'я, на які вони могли покладатися до війни.

Жінки та дівчата з інвалідністю можуть зіткнутися з такими проблемами під час конфліктів:

- **Обмежена можливість пересування.** Обмежена можливість пересування може призвести до неможливості уникнути небезпечних ситуацій, і, отже, жінкам та дівчатам з інвалідністю більше загрожує сексуальне насильство та зґвалтування.³⁴ Вони також можуть мати обмежений доступ до базових послуг, таких як житло, їжа, вода, санітарія, засоби гігієни та медичне обслуговування.³⁵
- Хоча всі жінки страждають під час конфлікту, жінки з інвалідністю, як правило, **«уразливіші до фізичного, сексуального або фінансового насильства, недбалого ставлення, захоплення та приниження»**, оскільки в них є менше можливостей уникнути конфлікту і захистити себе, чи не мати доступу до механізмів звітності та правосуддя.³⁶

31 Управління Верховного комісара ООН з прав людини (2022). *Експерти ООН закликають держави боротися з насильством, жорстоким поводженням і нехтуванням літніх жінок.* ООН. Станом на 8 вересня 2022 р. <https://www.ohchr.org/en/taxonomy/term/824>

32 HelpAge International (2022). *Україна: літні люди стикаються з самотністю та ізоляцією через загострення конфлікту з Росією.* Станом на 8 вересня 2022 р. <https://www.helpage.org/newsroom/latest-news/ukraine-older-people-face-abandonment-and-isolation-as-conflict-with-russia-intensifies/>

33 Портал міграційних даних (2022). *Інвалідність і мобільність людини.* Станом на 8 вересня 2022 р. <https://www.migrationdataportal.org/themes/disability-and-human-mobility#foot>

34 Жінки ООН (2013). *Насильство щодо жінок у конфліктних, постконфліктних та надзвичайних ситуаціях.* Станом на 8 вересня 2022 р. <https://endvawnow.org/en/articles/1483-introduction.html>

35 Women Enabled International (2021). *Права жінок і дівчат з інвалідністю в умовах конфлікту та надзвичайних гуманітарних ситуацій.* Вашингтон, США <https://womenenabled.org/wp-content/uploads/Women%20Enabled%20International%20-%20Rights%20of%20Women%20and%20Girls%20with%20Disabilities%20in%20Conflict%20and%20Humanitarian%20Emergencies%20-%20English.pdf>

36 Ортолева С. (2017). *Облік жінок і дівчат з обмеженими можливостями в конфліктних і кризових ситуаціях: рекомендації щодо дій і впровадження.* Том 42, № 4. Права інвалідів під облогою. Американська асоціація юристів. https://www.americanbar.org/groups/crsj/publications/human_rights_magazine_home/2016-17-vol-42/disability-rights-under-siege/accounting-for-women-and-girls-with-disabilities-in-conflict-and/#:~:text=Although%20all%20women%20suffer%20during,less%20access%20to%20reporting%20and

Збройний конфлікт сильно впливає на права та безпеку лесбіянок, геїв, бісексуалів, трансгендерів та інтерсексуалів (ЛГБТІ+). Під час збройного конфлікту ЛГБТІ+ люди часто є найменш захищеними з усіх груп і «стикаються з додатковими небезпеками, створеними насильницьким середовищем і порушенням закону та порядку»³⁷. За даними УВКБ ООН, ЛГБТІ+ особи стикаються з: «дискримінацією, переслідуваннями, жорстоким поведінням, залякуванням, фізичним, емоційним і сексуальним насильством, включаючи вбивства, зґвалтування, тортури, а також психіатричну та психологічну так звану «конверсійну терапію»³⁸. Виходячи з досвіду НУО, які підтримують постраждалих, наступні ризики є поширеними в зонах конфлікту:

- Як повідомляють громадські організації з України, під час війни доступ до **гормональної замісної терапії та інших видів лікування для ЛГБТІ+ людей був сильно обмежений**.
- **Насильство щодо ЛГБТІ+ також призвело до їх переміщення** – наприклад, з території, яка знаходиться під контролем озброєних груп на сході України. Окремі особи були особливими цілями через їхню сексуальну орієнтацію і ґендерне самовираження. Вони були змушені покинути свої домівки після того, як зазнали залякувань і навіть погроз смерті.³⁹ Крім того, через проблеми з документами **транс-жінки та небінарні люди** не можуть виїхати з країни, оскільки при народженні вони зареєстровані як «чоловіки». У деяких випадках їх навіть виключають з евакуації та екстреного реагування.
- **Соціальна та економічна маргіналізація**, загострена під час конфлікту, може змусити ЛГБТІ+ людей стати постраждалими від сексуальної експлуатації, де вони стикаються з підвищеним ризиком жорстокого поведіння та насильства – часто з боку поліції чи військових, які їх затримали.⁴⁰
- Відсутність під час війни доступу до **розділених за статевою ознакою притулків, ванних кімнат, медичних та інших закладів**, а також для тих, хто не вписується в нормативну чоловічу/жіночу стать, або тих, хто юридично або публічно не визнається своєю ідентифікованою статтю, виключаються з різних закладів. Наприклад, трансгендерним жінкам, які не сприймаються суспільством як жінки, може бути відмовлено в доступі до безпечного притулку з іншими жінками, і вони можуть бути змушені ділитися притулком з чоловіками. Це збільшує ризик нападу на них, переслідувань і жорстокого поведіння.⁴¹

Щоб запобігти ґендернозумовленому насильству та адекватно реагувати на нього під час війни та конфлікту, надзвичайно важливо розуміти, як воно по-різному впливає на групи залежно від статі, раси, віку та інвалідності, серед інших факторів.

37 Маргаліт, А. (2018). *Все ще сліпа зона: захист ЛГБТ під час збройних конфліктів та інших ситуацій насильства*, с.238. Міжнародний огляд Червоного Хреста. <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r39345.pdf>

38 Управління Верховного комісара ООН з прав людини (2021). *Глобальний круглий стіл «ЛГБТІК+ особи в умовах вимушеного переміщення та без громадянства: захист і рішення – документ для обговорення»*. Женева, Швейцарія. <https://www.unhcr.org/publications/brochures/611e33704/2021-global-roundtable-lgbtq-persons-forced-displacement-statelessness.html>

39 Бонд, К., Власова, А. (2017). *Геї та переміщені особи на передовій українського конфлікту*. УВКБ ООН, Донецьк. Станом на 8 вересня 2022 р. <https://www.unhcr.org/news/stories/2017/9/597ef1fc4/gay-displaced-frontlines-ukraines-conflict.html>

40 Макміллан К., Ворт К. (2011). *Працівники секс-бізнесу та профілактика ВІЛ на Фіджі – після Указу про злочини на Фіджі 2009 року*. Міжнародна дослідницька група з питань ВІЛ, Університет Нового Південного Уельсу, Сідней, Австралія <https://www.aidsdatahub.org/sites/default/files/resource/sex-workers-and-hiv-prevention-fiji-2009.pdf>

41 Найт, К., Соллом, Р. (2012). *Включення ЛГБТ-інклюзивних програм зі зниження ризику стихійного лиха і надання допомоги: приклади з Непалу*. Випуск 55. Журнал «Гуманітарний обмін». Станом на 8 вересня 2022 року. <https://odihpn.org/publication/making-disaster-risk-reduction-and-relief-programmes-lgbti-inclusive-examples-from-nepal/>

Типові форми ґендернозумовленого насильства під час та після війни

Термін «ґендернозумовлене насильство» стосується насильства, скоєного проти жінок і дівчат, а також певних форм насильства щодо чоловіків і хлопчиків, а також щодо лесбіянок, геїв, бісексуалів, трансґендерів та інтерсексуалів, яке «керується бажанням» покарати тих, хто порушує ґендерні норми.»⁴²

Найпоширенішими прикладами ґЗН є сексуальне та домашнє насильство, сексуальна експлуатація та торгівля людьми, примусовий шлюб і вагітність, а також традиційні практики, які завдають шкоди, такі як калічення жіночих статевих органів, вбивства дівчат чи жінок, які, як вважається, зганьбили родину, так звані вбивства честі, та успадкування вдів.⁴³ У цьому розділі зосереджено увагу на деяких формах ґЗН, які найчастіше повторюються під час і після конфлікту.

■ Домашнє насильство під час та після війни

Військові обставини не розглядаються як причина домашнього насильства, але **участь у військових конфліктах і вплив воєнної травми можуть стати «спусковим механізмом» для насильницьких епізодів і сприяти збільшенню інтенсивності та масштабу домашнього насильства.** Серед факторів, що сприяють збільшенню домашнього насильства під час війни, є страх і невпевненість; соціально-економічна нестабільність; порушення усталеної сімейної динаміки та стосунків; підвищене вживання алкоголю та наркотиків; легкий доступ до різних видів зброї; виникнення посттравматичного стресового синдрому; і контекст громадянських війн, у яких беруть участь переважно чоловіки, які не готові до досвіду війни.

Під час війни чоловіки повертаються з фронту прямо додому, несучи з собою весь досвід збройного конфлікту та травми війни. Прославляються їхні дії на війні, внесок у захист родини та батьківщини, підвищується толерантність до агресивної поведінки, емоційних маніпуляцій, шантажу. Вони часто стають агресивнішими, привласнюючи собі більше права керувати матерями, дружинами та сестрами, що сприяє нерівному розподілу влади в сім'ї та поглиблює причини домашнього та ґендернозумовленого насильства. Жінки повертаються до традиційної ролі піклувальниць про дітей, людей похилого віку та немічних, вони оцінюються за обсягом тягаря, який несе сім'я. Внаслідок повної відсутності спеціальних стратегій реабілітації та реінтеграції, жінки повинні піклуватися про членів сімей учасників бойових дій, які можуть мати психологічні чи фізичні травми внаслідок збройного конфлікту.

Під час війни часто ведеться також політична пропаганда, спрямована безпосередньо на сім'ю, насамперед на жінок. Ця пропаганда закликає до збільшення народжуваності на користь так званої батьківщини, що робить сім'ї, в яких панує домашнє насильство вразливішими до сексуального насильства, зґвалтування, а також перешкоджає доступу жінок до сексуального та репродуктивного здоров'я та прав, таких як безпечна контрацепція та аборт.

42 Управління Верховного комісара ООН з прав людини (2011). *Дискримінаційні закони, практика та акти насильства щодо осіб на основі їх сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності: звіт Верховного комісара ООН з прав людини*. https://digitallibrary.un.org/record/719193/files/A_HRC_19_41-EN.pdf?ln=en

43 ґЗН (2010 рік). *Посібник з координації втручання з питань ґендернозумовленого насильства в гуманітарних умовах*. Управління Верховного комісара у справах біженців. <https://cms.emergency.unhcr.org/documents/11982/51689/Gender-based+Violence+Area+of+Responsibility+Working+Group%2C+Handbook+for+Coordinating+Gender-based+Violence+Interventions+in+Humanitarian+Settings%2C+2010/b16ef95e-b68f-432e-a79e-84ef91773ba7>

■ Сексуальне насильство як зброя війни

Ми розглядаємо сексуальне насильство в конфлікті через ґендерну призму. Це означає, що ми розуміємо, що завдяки «озброєнню» ґендерних ролей населення стає більш уразливим до сексуального насильства як зброї війни, і більш імовірно, що цей тип насильства буде вчиненим.⁴⁴

– Фонд Маквідж

Відповідно до міжнародного права та в роботі ООН виділяють вісім різних форм сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом:

- зґвалтування
- сексуальне рабство
- проституція
- примусова вагітність
- примусовий аборт
- примусова стерилізація
- примусовий шлюб
- та будь-які інші форми сексуального насильства порівнянної тяжкості.

Крім того, сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, може бути частиною інших злочинів, таких як торгівля людьми, якщо воно вчиняється під час війни та з метою сексуальної експлуатації.⁴⁵

Усі згадані вище форми насильства мають на меті принизити та знищити сексуальну ідентичність та автономію постраждалої, знищити соціальну структуру сімей та спільнот. Постраждалими від сексуального насильства під час війни є переважно жінки та дівчата. Навіть якщо сексуальне насильство під час війни та конфлікту також використовується проти чоловіків, це все одно вчиняється чоловіками та є вираженням домінування та непропорційної влади в патріархальних суспільствах. Чоловіки також ґвалтують хлопчиків та інших чоловіків, щоб символічно та фізично «каструвати» їх.⁴⁶

Вчені-феміністки були піонерами, які розглядали сексуальне насильство як форму соціальної влади, яка характеризується динамікою статі, і політичним актом, який нав'язаний у публічній сфері. Вчені-феміністки замість того, щоб помістити ґЗН у сферу прихованого приватного життя, показали зв'язок між сексуальним насильством та історією війни та стверджували, що зґвалтування є політичною формою агресії та зброєю війни.⁴⁷

44 Фонд доктора Деніса Маквіджа. *Форми сексуального насилля*. Станом на 08 вересня 2022 року. <https://www.mukwegefoundation.org/the-problem/rape-as-a-weapon-of-war/forms-sexual-violence/>

45 Те саме джерело. <https://www.mukwegefoundation.org/the-problem/rape-as-a-weapon-of-war/forms-sexual-violence/>

46 Medica Mondiale (n.d.). *Сексуалізоване насильство під час війни*. Станом на 8 вересня 2022 р. <https://medicamondiale.org/en/violence-against-women/sexualised-wartime-violence>

47 Кірбі, П. (2012). *Чому зґвалтування є зброєю війни? Феміністські міжнародні відносини, способи критичного пояснення та дослідження сексуального насильства під час війни*. Том 19. Європейський журнал міжнародних відносин.

■ «Зґвалтування дешевше за кулі»⁴⁸

Жінок і дівчат ґвалтували протягом усього часу існування людей на землі. Ці дії згадуються в історичних документах, зокрема в різних релігійних творах, зображених на скульптурах і витворах мистецтва. Однак новим є його систематичне та інституціоналізоване використання у війнах. Статистика вражає: у Руанді від 100 000 до 250 000 жінок були зґвалтовані під час тримісячного геноциду в 1994 році; понад 60 000 жінок були зґвалтовані під час громадянської війни в Сьєрра-Леоне (1991-2002); понад 40 000 у Ліберії (1989-2003); до 60 тис. у колишній Югославії (1992-1995); і щонайменше 200 000 у Демократичній Республіці Конго (ДРК) з 1998 року.⁴⁹ У 2010 році Журнал Американської медичної асоціації опублікував дослідження, в якому стверджувалося, що близько 40% жінок у ДРК були зґвалтовані принаймні раз у житті, тоді як у 2011 році Нью-Йорк Таймс опублікував, що кожен хвилину в ДРК була зґвалтована одна жінка.⁵⁰

Це підтверджує статус сексуального насильства під час війни як соціальної поведінки, яка є структурною, стійкою та функціональною. Як каже Skjelsbæk, «вона надто поширена, надто часто використовується і, здається, надто продумана та ефективна, щоб не бути частиною більшої політичної схеми, а отже, зброєю війни».⁵¹ Настільки часто, що фраза «зґвалтування дешевше, ніж кулі» поширювалася навіть серед академічних та професійних кіл, щоб виразити інструментальний характер зґвалтувань під час війни, який використовується сторонами у війні.⁵²

Під час війни, яка триває в Україні, вже є численні випадки зґвалтування українських жінок і дівчат російськими військами. Групові зґвалтування, напади зі зброєю та зґвалтування на очах у дітей – серед зібраних слідчими свідчень.

За словами Катерини Черпахи, яка є президентом громадської організації «Ла Страда Україна», що надає підтримку постраждалим від торгівлі людьми, на їх екстрену «гарячу лінію» було кілька дзвінків від жінок і дівчат, які пережили сексуальне насильство під час війни і шукали допомоги. На жаль, не у всіх випадках вдається фізично допомогти постраждалим через триваючі бої.⁵³

У документі «Дії ООН проти сексуального насильства» Організація Об'єднаних Націй стверджує, що **«Зґвалтування, скоєні під час війни, часто мають на меті тероризувати населення, розбити сім'ї, знищити громади та, в деяких випадках, змінити етнічний склад наступного покоління. Іноді його також використовують для навмисного зараження жінок ВІЛ або для того, щоб зробити жінок із цільової громади нездатними народжувати дітей»**.⁵⁴

Таким чином, питання зґвалтування під час війни не можна визначити як «жіночу проблему» і не можна вважати майже неминучим «побічним ефектом» війни, як це сприймалося до ХХ століття.

48 Ця фраза стає все більш поширеною, і її використовувала кампанія Amnesty International. *Зґвалтування дешевше, ніж кулі*. Станом на 3 жовтня 2022 р. <https://politicaladvertising.co.uk/2009/02/27/amnesty-rape-is-cheaper-than-a-bullet/>

49 Дія ООН та Офіс спеціального представника Генерального секретаря з питань сексуального насильства під час конфлікту (2014). *Довідкова інформація: Сексуальне насильство: зброя війни*. Департамент громадської інформації. <https://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/assets/pdf/Backgrounder%20Sexual%20Violence%202014.pdf>

50 Рубін, Р. (2019). *Для лауреата Нобелівської премії миру доктора Деніса Маквіджа, його пацієнти мотивують і надихають*, стор. 19-21. том. 321 №1. Американська медична асоціація, США.

51 Кірбі, П. (2012). *Чому зґвалтування є зброєю війни? Феміністські міжнародні відносини, способи критичного пояснення та дослідження сексуального насильства під час війни*. Том 19 №4. European Journal of International.

52 Те саме джерело.

53 МакКернан, Б. (2022). *Зґвалтування як зброя: з'являються величезні масштаби сексуального насильства в Україні*. The Guardian. Станом на 8 вересня, 2022 р. <https://www.theguardian.com/world/2022/apr/03/all-wars-are-like-this-used-as-a-weapon-of-war-in-ukraine>

54 Пелтола, Л. (2018). *Зґвалтування як зброя війни та геноциду: аналіз його історичного та сучасного тактичного використання, вплив на постраждалих і суспільства та психологічні пояснення*. Дипломні роботи коледжу Клермонт МакКенна. http://scholarship.claremont.edu/ctmc_theses/1965

Що залишається тривожним, так це безкарність зґвалтувань під час війни, хоча Резолюція Ради Безпеки ООН 1820, прийнята 19 червня 2008 року, визнає сексуальне насильство зброєю війни та зазначає, що зґвалтування є військовим злочином.

Часто гвалтівники, а також ті, хто захочує до масових зґвалтувань, є державними діячами і навряд чи будуть покарані. Наприклад, у 1990-х роках у Гватемалі було вбито 200 000 людей і зареєстровано незліченні зґвалтування в результаті кампаній етнічних чисток проти корінних народів. Так само під час конфлікту в Боснії та Герцеговині були створені «табори для зґвалтувань», де жінок і дівчат гвалтували протягом тижнів. У кожному з цих випадків безкарність була вагомою причиною його широкого використання. Amnesty International стверджує, що більшість злочинців діють безкарно, що робить переслідування та судові дії майже неможливими.⁵⁵

■ Сексуальне насильство з боку миротворців під час місії

Вінниця – місто в західно-центральної частині України. Під час останньої війни в Україні вчителька з цього міста повідомила поліцію про спробу зґвалтування, яку ініціював військовослужбовець територіальної оборони. За її повідомленням, співробітник оборони затягнув її в шкільну бібліотеку і намагався зґвалтувати. Чоловіка затримали.⁵⁶

Незалежно від того, наскільки ірраціональним і суперечливим це є, ґендернозумовлене насильство та сексуальне насильство під час та після війни вчиняються не лише ворожою стороною, а й представниками служб державної оборони та миротворцями. У зареєстрованому випадку в українському місті злочинцем був не російський солдат, а посадова особа, обов'язком якої було захищати місцевих жителів і жителів України від нападів.

З 2004 року більшість повідомлень та заяв про сексуальне насильство та домагання в районах конфлікту стосувалися тих, хто покликаний захищати місцеве населення у різних країнах, були спрямовані проти миротворців Організації Об'єднаних Націй. Постраждалими від сексуального насильства та сексуальних злочинів стають переважно жінки, дівчата та хлопці. Згідно з розслідуванням Associated Press у 2017 році, між 2004 і 2016 роками Організація Об'єднаних Націй отримала близько 2000 заяв про сексуальне насильство та злочини проти своїх миротворців, відповідальних за ці дії.⁵⁷

Було визначено різні причини, щоб пояснити, чому відбувається зґвалтування: фактори, що створюють схильність або бажання зґвалтувати, фактори, що зменшують внутрішні бар'єри або соціальні стримування, які перешкоджають втіленню бажання зґвалтувати, і фактори, що зменшують здатність постраждалої чинити опір або уникати зґвалтування. Усвідомлюючи вище сказане, легко зрозуміти чому миротворчий контекст, де існує взаємодія силової динаміки, може створити середовище для сексуального насильства та зґвалтувань. Дослідження також підтвердили цю теорію, показавши, що миротворчі місії ООН можуть збільшити кримінальне насильство (особливо організовану злочинність) у зонах, уражених конфліктом, використовуючи владу та умови, в яких вони діють як стабілізатори.⁵⁸

55 Міжнародна амністія (1993). *Боснія і Герцеговина: зґвалтування та сексуальне насильство з боку збройних сил*. <https://www.amnesty.org/en/documents/EUR63/001/1993/en/>

56 МакКернан, Б. (2022). *Зґвалтування як зброя: з'являються величезні масштаби сексуального насильства в Україні*. The Guardian. Станом на 8 вересня 2022 р. <https://www.theguardian.com/world/2022/apr/03/all-wars-are-like-this-used-as-a-weapon-of-war-in-ukraine>

57 Есса, А. (2017). *Чому деякі миротворці гвалтують? Повний звіт*. Аль-Джазіра. Станом на 8 вересня 2022 р. <https://www.aljazeera.com/features/2017/8/10/why-do-some-peacekeepers-rape-the-full-report>

58 Кіггінс, С. (2019). *Дослідження показують, що миротворчі місії можуть фактично збільшити кримінальне насильство. Результати досліджень*. Станом на 8 вересня 2022 <https://phys.org/news/2019-08-peacekeeping-missions-criminal-violence.html>

Злочини, в яких досі звинувачували миротворців, варіюються від торгівлі «сексом за їжу» та торгівлі жінками для зґвалтувань під дулом зброї, тортур і вбивств.⁵⁹

На жаль, було багато випадків, коли миротворцям, звинуваченим у сексуальному насильстві та інших воєнних злочинах, скоєних у постконфліктних країнах, дозволяли продовжувати свою дислокацію в умовах безкарності. Багато злочинів, скоєних миротворцями, залишаються нерозкритими та непокараними. Лише в 2004 році Генеральний секретар ООН визнав масштаби проблеми. Відтоді, незважаючи на рекомендації Генерального секретаря ООН щодо усунення сексуального насильства та зґвалтувань миротворцями під час їхніх місій, кількість випадків сексуальної експлуатації, образ і насильства зростає з роками.⁶⁰

Реакція ООН на сексуальні злочини значною мірою була розроблена всередині організації за незначної зовнішньої участі тих, хто постраждав від злочинів. ООН описує злочини як «сексуальну експлуатацію і насилля», а не називає злочини ґвалтуваннями і сексуальними злочинами, які повинні бути покараними.⁶¹ Нещодавно ООН зосередила увагу на ролі жінок-миротворців у спробі вирішити питання про статус жінок і зменшити кількість випадків сексуального насильства під час миротворчої діяльності.

Вважається, що жінки-миротворці здатні покращити «цивілізовану» поведінку під час виконання місій, оскільки вважається, що вони поведуться краще і здатні позитивно впливати на своїх колег-чоловіків.⁶² Реакція ООН на вирішення проблеми сексуального насильства та зґвалтувань миротворцями є сумною, оскільки їхня риторика свідчить про те, що чоловіки не несуть повної відповідальності за свої дії, а жінки відіграють певну роль у обмеженні чоловічих тенденцій до агресивної, безвідповідальної, злочинної поведінки, і таких дій, як зґвалтування та сексуальне насильство.⁶³ Такі підходи, прийняті ООН, є упередженими та необґрунтованими, оскільки жінок або маргіналізують, або міфізують як магічний інструмент для посередництва у війні, і, таким чином, вони не в змозі вирішити проблеми сексуального насильства та зґвалтувань, скоєних миротворцями під час місій.

Сексуальне насильство та зґвалтування під час та після воєн необхідно класифікувати як злочини, пов'язані з конфліктом, і розглядати їх відповідно до політики належної обачності ООН у сфері прав людини, яка вимагає від усіх секторів безпеки сприяти та заохочувати повагу до міжнародного гуманітарного права, прав людини та прав біженців. Для вирішення цієї проблеми ООН має розробити спеціальні інституційні заходи, які визнають права людини місцевого населення.

59 Сіміч, О. (2016). Охорона миротворців: порушення реакції ООН на «кризи» через звинувачення в сексуальних злочинах. *Політологія, Журнал міжнародної миротворчості*. https://brill.com/view/journals/joup/20/1-2/article-p69_6.xml

60 Сіміч, О. (2016). Охорона миротворців: переривання реагування ООН на «кризи» через звинувачення в сексуальних злочинах. *Політологія, Журнал міжнародної миротворчості*. https://brill.com/view/journals/joup/20/1-2/article-p69_6.xml

61 Те саме джерело.

62 Ернандес, Б.Н. (2020). Сексуальне насильство в миротворчій діяльності ООН: проблема погляду на жінок як на «швидке вирішення». *Електронні міжнародні відносини*. Станом на 08 вересня 2022 р. <https://www.e-ir.info/2020/02/20/sexual-abuse-in-un-peacekeeping-the-problem-of-viewing-women-as-a-quick-fix/>

63 Те саме джерело.

5 Розвінчання міфів про жінок на війні

■ Природа міфів

Міфи – це широко поширені, але хибні ідеї, які створюють цілісну картину, що пов’язує нинішні суспільні структури з минулим, божественним (надприродним) і моральною географією.⁶⁴

Основними характеристиками міфів є довговічність і опір до змін, навіть якщо деякі факти та цифри суперечать цим міфам. У ситуаціях війни чи збройного конфлікту залучені сторони будують свій світогляд і функціонують як ворогуючі одиниці також на основі міфів, присутніх у їхніх суспільствах на рівні домінуючого дискурсу.

Міфи про жінок на війні мають ґендерний характер і, таким чином, сприяють певним уявленням про феміністичність і маскуліністичність, які створюють ґендерну ієрархію. У цій ґендерній ієрархії в певному суспільстві авторитет та влада надаються тим, хто виявляє цінні чоловічі риси, таким чином узаконюючи застосування насильства чоловіками.⁶⁵

1-МІФ: жінки є лише постраждалими від конфлікту, а не дійовими особами

«Правда, що в минулому мало жінок коли-небудь воювали. Але також вірно і те, що це робили небагато чоловіків. Частина чоловіків у будь-якому суспільстві, які справді служать, нікчемна, як і частина солдатів у будь-якій армії, які справді воюють.»

– Джерард Дж. ДеГрут⁶⁶

Протягом всієї історії участь жінок у війнах була обмеженою та залишалася невизнаною через широко поширений міф про те, що «чоловіки воюють, а жінки ні – за деякими винятками». Незважаючи на те, що кількість жінок-солдатів зростає в багатьох країнах, а високотехнологічна зброя використовується частіше, ніж груба сила солдатів будь-якої статі, цей міф залишається актуальним.⁶⁷

Цей міф підкріплюється стереотипами щодо ґендерних ролей, згідно з якими жінки генетично запрограмовані як берегині, миролюбні та материнські постаті, тоді як агресивність, сміливість і схильність до насильства приписуються чоловікам. Згодом війну вважають чоловічою справою, забуваючи про роль жінок під час та після конфліктів.

ПРАВДА – Участь жінок під час та після конфліктів є багатогранною.

Відповідно до резолюцій Ради Безпеки ООН щодо жінок, миру та безпеки, жінки складають переважну більшість тих, хто постраждав від збройних конфліктів. Тим не менш, жінки та дівчата є не лише постраждалими від конфлікту та нестабільності, але й **потужними та активними агентами змін**. Незважаючи на традиційні ролі, які приписують жінкам, за відсутності їхніх партнерів-чоловіків, які пішли воювати, зникли безвісти або були вбиті на полі бою, жінки беруть на себе нові ролі та обов’язки в якості головного годувальника сім’ї, що зазвичай вважається чоловічою роллю, таким чином забезпечуючи основні ресурси для виживання своїх сімей.

64 Жінки ООН (2020). *Конфлікт ідентичностей: зв’язок між маскуліністю, феміністичністю та насильницьким екстремізмом в Азії*. ПРООН та Жінки ООН. <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/03/conflicting-identities-the-nexus-between-masculinities-femininities-and-violent-extremism-in-asia>

65 Те саме джерело.

66 ДеГрут, Г. (2001). *Кілька хороших жінок: ґендерні стереотипи, армія та миротворча діяльність*. Routledge.

67 Те саме джерело.

Жінки також очолюють діяльність громадянського суспільства та примирення, яка скерована на зміцнення потенціалу окремих осіб чи громад для участі у розв'язанні конфліктів і миротворчості, а також у створенні простору для перемовин шляхом захисту інтересів.⁶⁸ Цей досвід допоміг багатьом жінкам кинути виклик традиційним ґендерним ролям і стати впливовішими в суспільстві. Особистий досвід жінок став відправною точкою для діалогу та заходів із зміцнення довіри між розділеними конфліктами суспільствами.⁶⁸ Жінки дуже активно беруть участь у розбудові миру та безпеки у своїх суспільствах, але здебільшого працюють за лаштунками та отримують набагато менше визнання, ніж чоловіки. **Мирні зусилля, вжиті жінками на базовому рівні, повинні набагато ширше визнаватися** національними урядами і міжнародною спільнотою.

Що стосується їх безпосередньої участі у війні, то протягом всієї історії війни жінки виконували допоміжні функції (наприклад, годували, готували їжу, носили воду та виносили поранених) впродовж всієї історії війн. Однак у дев'ятнадцятому та двадцятому століттях допоміжні функції, які зазвичай виконували жінки, взяли на себе чоловіки-солдати. І хоча жінку, яка виконувала допоміжні функції, ніколи не визнавали і не називали солдатом, чоловіків, які виконували ті самі функції, так і називали. Ця відмінність збереглася й досі: чоловікові, який служить у будь-якій військовій частині далеко від лінії фронту, не важко довести своє право називатися солдатом. Натомість жінка, яка під час війни служить медсестрою у відділенні невідкладної допомоги, змушена постійно сумніватися у своїй ідентичності як під час війни, так і після неї. Крім того, деякі жінки можуть бути частиною культури війни і самі використовувати насильство. Вони стають членами збройних рухів або беруть участь у партизанських групах, таких як Нікарагуа, Гватемала, Сальвадор, Маоїстська Народно-визвольна армія в Непалі,⁶⁹ чи багато жінок, які воюють в лавах української армії у 2022 році.

На ширшому суспільному рівні уявна пасивність жінок використовується націоналістичними групами для створення мілітаристських дискурсів, які представляють жінок як вразливий символ національної ідентичності, який потребує захисту.⁷⁰ Як наслідок, жінки не розглядаються як активні суб'єкти до, під час або після війни, ані в запобіганні бойовим діям, ні протягом бойових дій, ані в процесах мирних переговорів.

2-МІФ: Жінки говорять лише про «жіночі проблеми»

Жінок часто розглядають як деполітизованих суб'єктів, однорідну групу з єдиним голосом, яку зазвичай просять говорити про «жіночі проблеми». Навпаки, чоловіків ніколи не просять коментувати лише «чоловічі проблеми». Термін «жіночі проблеми» зазвичай стосується таких проблем, як сексуальне та репродуктивне здоров'я, відпустка по догляду за дитиною, насильство в сім'ї, рівна оплата за рівну роботу, шлюбне право, політика соціального забезпечення, освіта та боротьба жінок за рівні права. Однак важливо розуміти, що цей термін укріплює помилкове уявлення про те, що ці теми стосуються лише жінок і можуть розглядатися ізольовано.⁷¹ Всі ці проблеми впливають на всі ґендерні групи населення, а не лише жінок.

ПРАВДА: Немає проблем, які можна було б виокремити та назвати «жіночими» чи «не жіночими»

Жінки часто по іншому від чоловіків переживають реальність, що виявляється у їхніх унікальних поглядах

68 Карденас, М.Л. (2019). *Жіноча дипломатія в Грузії: стратегія розбудови миру в умовах замороженого конфлікту*. том. 21. No 3. Громадянські війни.

69 Інститут Гунда-Вернера (n.d.) *Стереотипні ґендерні образи у війні та мирі*. Фонд імені Генріха Бьолля. <https://www.gwi-boell.de/en/presse/presse-1906.html>

70 Те саме джерело.

71 Б'єртен-Гюнтер, Е., Юнг, Ю., Путанен, Й., Грундстрем, С., Рістімякі, М. (2018). *Поза «жіночими проблемами» та задимленими кімнатами: розвінчання міфів про ґендер у мирному посередництві*. Центр міжнародного співробітництва Нью-Йоркського університету. Станом на 3 жовтня 2022 р. <https://cic.nyu.edu/publications/beyond-womens-issues-and-smoky-rooms-Debunking-Myths-About-Gender-in-Peace-Mediation>

та пріоритетах. Однак поділ на «жіночі проблеми» та «інші проблеми» посилює фальшиву бінарність між чоловіками та жінками, де проблеми, які вважаються важливими для жінок, не розглядаються як такі, що є важливими для чоловіків. Відповідно в політичних колах, де домінують чоловіки, більшість із цих проблем ігноруються. Крім того, такий поділ поглиблює ґендерні стереотипи. Ототожнення жінок лише з «жіночими питаннями» обмежує участь жінок у політичному просторі та офіційних переговорах, і виключає їх з дискусій щодо національної безпеки, вирішення конфліктів, демілітаризації та інших політичних питань, які стосуються не лише чоловіків, але й жінок та інших статей.

3-МІФ: Жінки погоджуються на статевий акт під час конфлікту

Питання добровільної та усвідомленої згоди на статеві стосунки є складним і предметом маніпуляцій у мирний час, тим більше під час конфлікту. Міф про згоду постраждалої на небажаний статевий акт під час конфлікту (і після нього) ґрунтується на віроломних і упереджених уявленнях, що вкорінені в дискримінаційних, ґендерно визначених, релігійних і культурних нормах, і передбачає, що постраждалі (особливо жінки) брешуть про сексуальне насильство та про те, що вони відповідальні за сексуальне насильство внаслідок своєї поведінки. Міф про згоду на статевий акт перекладає відповідальність з кривдника на постраждалу сексуального насильства. Якщо немає фізичних ознак опору, таких як травми на тілі постраждалої, часто вважають, що вона добровільно дала згоду на статевий акт, і що статевого акту бажали обидві сторони.

ПРАВДА: деякі обставини під час конфлікту ставлять під загрозу жінок та їхню безпеку, що не дозволяє їм висловити свою згоду та полегшує злочинцям виправдовувати сексуальне насильство

Важливо розуміти всі обставини, впливи та явища, які ставлять жінок і дівчат у несприятливе становище під час конфлікту та позбавляють їх права висловлювати згоду та жити життям, вільним від насильства.

- Війна та пов'язані з нею обставини є насильницькими та поглиблюють безпорадне становище постраждалих по відношенню до кривдників;
- Часті погрози, шантаж і напади з боку злочинців, які не обов'язково мають фізичні прояви: під час війни ґвалтівники часто використовують шантаж і погрози, щоб примусити постраждалу до статевого акту без фізичного опору. Часто зловмисники погрожують жінкам, які мають дітей, що якщо вони не дадуть згоди на статевий акт, вони зґвалтують їхніх неповнолітніх доньок, що вони завдадуть шкоди/уб'ють найближчих членів їхніх сімей, що вони зґвалтують їх на очах у дітей, перед їхнім партнером або іншими близькими родичами та друзями;
- Психологічна травма, спричинена сексуальним нападом і насильством, може призвести до фізіологічних процесів в системі постраждалої, блокуючи її фізичну реакцію під час сексуального насильства;
- Численні обставини роблять жінок більш незахищеними, такі як надання послуг та догляду під час війни, розподіл гуманітарної допомоги, догляд за солдатами тощо;
- Системне сексуальне насильство, зґвалтування та інші форми сексуального насильства щодо жінок і дівчат є інструментом для досягнення військових і політичних цілей. Судові процеси в національних і міжнародних судах у справах про військові злочини довели, що масове зґвалтування є частиною військової стратегії. Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії (МКТЮ), Гаазький трибунал, був першим міжнародним трибуналом, який класифікував сексуальне насильство та зґвалтування жінок, чоловіків і дітей як злочин проти людяності у випадках судового переслідування за злочини, скоєних під час війни в Боснії та Герцеговині;

- Гвалтівники зазвичай змушують інших чоловіків гвалтувати та жорстоке поводження з жінками та дівчатами проти їх власної волі. Примус проявляється у вигляді погроз, шантажу, фізичного насильства.
-

Особливо небезпечним є вплив міфу про згоду на статеві зносини при кримінальному переслідуванні у справах про сексуальне насильство, коли члени суддівської спільноти приймають рішення про покарання винних та реалізацію прав потерпілих.⁷²

72 СУД (2018). Міфи про зґвалтування на судових процесах у справах про сексуальне насильство під час війни, перекладання тягаря з тих, хто вижив, на кривдників.. <https://trial.ba/wp-content/uploads/2018/01/20180112-TRIAL-Rape-Myths-BHS-WEB.pdf>

6 Стратегії, які використовують жіночі НУО для запобігання та реагування на ґендернозумовлене насильство в конфліктних ситуаціях

Під час війни та реагування на надзвичайні ситуації

Україна

Стратегії реагування на надзвичайні ситуації для підтримки постраждалих від ГЗН під час війни з досвіду Центру «Жіночі перспективи», Львів, Україна

У цьому підрозділі пропонуються стратегії, які правозахисні організації жінок та інші організації громадянського суспільства використовують для підтримки тих, хто пережив ГЗН під час війни. Ці стратегії базуються на досвіді ГО «Центр «Жіночі перспективи» та інших жіночих правозахисних організацій в Україні, які мобілізували свої ресурси під час повномасштабного вторгнення російських збройних сил на територію України. Центр «Жіночі перспективи» – це громадська організація, яка вже 24 роки займається захистом прав жінок в Україні. Офіс організації знаходиться у Львові, в західній частині України.

■ Стратегії під час розгортання широкомасштабних військових дій

Діяльність жіночих правозахисних організацій та груп активістів у перші тижні війни дуже залежить від їх розташування відносно лінії фронту, віддаленості від стратегічних об'єктів, вразливості до обстрілів та основних маршрутів руху ВПО.

Центр «Жіночі перспективи» розташований у місті, де в перші тижні війни було найбільше в Україні скупчення переселенців. Багато з них хотіли в Європу, а багато залишилися у Львові та області.

У цих умовах організація почала відкривати притулки для жінок і дітей. Один з них відкрили біля головного залізничного вокзалу в перші дні війни, де можна було зупинитися на кілька днів для визначення подальших дій. Там надавали харчування та психологічну кризову підтримку. Крім того, для жінок, які вирішили залишитися у Львові, Центр «Жіночі перспективи» відкрив ще шість притулків для жінок з дітьми, щоб люди могли самостійно готувати собі їжу, кухні обладнані необхідною технікою та постійно поповнюються основними необхідними продуктами харчування, кухонним приладдям тощо.

➔ Надати можливість задовольнити базові потреби (через притулки, місця обігріву тощо), де люди мають доступ до їжі, житла, медичної та психологічної допомоги.

З самого початку Центр «Жіночі перспективи» разом із мережею WAVE розробили короткі, прості інформаційні матеріали про те, куди внутрішньо переміщені жінки можуть звернутися в різних країнах, щоб уникнути небезпечних ситуацій, таких як шахрайство чи торгівля людьми. Матеріали містили основні телефони довіри, контакти жіночих організацій, україномовних психологів, тощо, українською мовою.

- ➔ **Оперативно організувати інформаційні матеріали про ризики порушення прав жінок** (торгівля людьми, трудова та сексуальна експлуатація, викрадені діти тощо)

Протягом перших кількох місяців переважна більшість місць у притулках у Львові, а також інших містах і селах західної частини України була зайнята досить мобільними та дієздатними переселенцями. Люди з обмеженою мобільністю та з додатковою вразливістю опинилися в дуже складних обставинах. Для них необхідно створити спеціалізовані місця, які мають бути зарезервовані для особливо вразливих груп (жінки, які ведуть сидячий спосіб життя, жінки 75+), і не повинні бути зайняті іншими постраждалими. З активізацією бойових дій значно зросла кількість загострень психічних розладів. Внутрішньо переміщені жінки, які мають проблеми з психічним здоров'ям, або чиї діти мають ці проблеми, опиняються у дуже вразливій ситуації, а наявні притулки категорично відмовляються надавати їм місце для проживання. Ситуація стає складнішою у випадку, якщо ці жінки стають постраждалими від домашнього насильства з боку членів сім'ї.

- ➔ **Необхідно створити окремі місця для розміщення та надання спеціальної допомоги жінкам, які були зґвалтовані на війні, жінкам з обмеженими можливостями пересування (в тому числі тим, які старші 75 років), жінкам з інвалідністю, багатодітним жінкам та іншим вразливим жінкам.**

- ➔ **Необхідно створити спеціалізовані притулки для жінок (у тому числі з дітьми), які мають проблеми з психічним здоров'ям та зазнають домашнього насильства.** У притулку має надаватися медична допомога.

- ➔ **Необхідно відновити суб'єктність і дати простір для вираження самовизначення жінкам, які постраждали від війни, а також створити умови для того, щоб ті, хто вижив, взяли на себе відповідальність за своє життя та самообслуговування** (інформація про наявні гуманітарні програми, програми про освіту та відпочинок дітей, вторинна медична та правова допомога, вирішення проблем домашнього насильства, працевлаштування, волонтерство тощо).

З початком звільнення раніше окупованих територій з'ясувалося, що загарбники вчиняли жахливі злочини, зокрема зґвалтування жінок і дітей.

- ➔ **Важливо створити можливість конфіденційного доступу до медичних (у тому числі безпечного анонімного абортів), психологічних та юридичних послуг для постраждалих від зґвалтування на війні.**

- ➔ **Важливо налагодити прямі контакти та забезпечити супровід особливо вразливих постраждалих в безпечні умови в Європі до партнерських організацій** (таких як Польща, Литва, Естонія, Австрія та Угорщина), оскільки їх подальша реабілітація в цих країнах виявилася дуже успішною.

У зв'язку з тим, що багато сімей проживають разом у не спеціалізованих притулках (школах, стадіонах, дитсадках, гуртожитках тощо), після кількох місяців війни почали збільшуватися звернення постраждалих від домашнього насильства до тимчасових притулків. Тому важливо підвищити спроможність волонтерів та адміністрації не спеціалізованих притулків реагувати на скарги постраждалих від домашнього насильства.

- Пропонувати навчання із специфіки домашнього насильства для волонтерів та адміністрації не спеціалізованих притулків в області, оскільки тренінги з ідентифікації постраждалих від домашнього насильства виявилися дуже ефективними.

У зв'язку зі збільшенням кількості постраждалих від ГЗН, у тому числі домашнього насильства з боку військовослужбовців, які повертаються з війни, важливо підготуватися до збільшення постраждалих від ГЗН після повернення людей, які працюють в армії.

- Необхідно проводити інформаційні кампанії та збільшувати кількість місць у притулках для постраждалих з дітьми, а також посилити координацію всіх залучених служб і структур для якісного реагування на випадки домашнього насильства.

- Спільні мультидисциплінарні тематичні дослідження для представників усіх залучених відповідних структур виявилися успішними. Це матеріали, розроблені службами підтримки, відеозаписи за допомогою натільних камер, які можна аналізувати разом, рольові ігри та розробка стратегій вирішення конкретних випадків. Такий підхід допомагає та підвищує ефективність реагування, в тому числі реагування у майбутньому.

У зв'язку з підвищеним навантаженням на працівників і волонтерів феміністичних і жіночих організацій і груп, можливість вторинної травматизації під час роботи та співчуття багатьом постраждалим, а також через небезпеку для життя, пов'язану з частими обстрілами, існує велика небезпека вигорання для багатьох активістів.

- Необхідно передбачити та впровадити (у тому числі в проєктних заявках) на рівні організацій та індивідуальних рівнях формальні та неформальні практики профілактики професійного вигорання, інформування про травму війни та самопомоги, психічного здоров'я, професійної допомоги активістам при необхідності.

Дуже важливо організувати простір і безпечні можливості для феміністичної підтримки, солідарності, рефлексії, комунікації та вироблення стратегій, а також нетворкінгу між активістами як всередині країни, так і за кордоном. Подібні регулярні зустрічі солідарності з українськими членами мережа WAVE проводила і проводить кожні 2/3 тижні на момент написання цього інструментарію. Це дозволяє активістам відчувати себе частиною глобального руху та відчувати його підтримку.

- Необхідно ініціювати та підтримувати регулярні онлайн та офлайн зустрічі для активісток та феміністок. Це важливо для осмислення нових викликів, солідарності та підтримки.

У цьому підрозділі пропонуються стратегії, які можуть використовувати організації з захисту прав жінок та інші організації громадянського суспільства для підтримки тих, хто пережив ГЗН під час і відразу після війни. Стратегії базуються на досвіді неурядової організації «Центр кризових ситуацій сексуального насильства» (ЦКСН) та інших організацій із захисту прав жінок, розташованих у Республіці Вірменія (РВ), які мобілізували свої ресурси під час останнього конфлікту, до якого була залучена Вірменія у 2020 році. Інформація зібрана в підрозділ на основі інтерв'ю з жінками-активістками, які працюють у сфері запобігання та реагування на ГЗН. Підрозділ також містить інформацію про громадську організацію «Кризовий центр сексуального насильства».

НУО «Кризовий центр сексуального насильства» є феміністичною організацією, яка спрямована на запобігання та боротьбу з сексуальним насильством і сексизмом у Вірменії. Громадська організація розпочала свою діяльність у 2008 році зі створення телефонної лінії реагування на випадки сексуального насильства над жінками як типової та однієї з найжорстокіших форм ГЗН. Це було основним напрямком і причиною початку діяльності ЦКСН у Вірменії. НУО прийняла підхід до активної роботи на місцях, особливо під час кризи та в надзвичайних ситуаціях, таких як війна.

У 2020 році Кризовий центр сексуального насильства разом з іншими жіночими правозахисними організаціями, які утворюють Коаліцію для припинення насильства щодо жінок у Вірменії, почали активно підтримувати жінок, які пережили насильство під час війни у Нагірному Карабаху. На основі зібраних даних стратегії поділяються на 3 основні етапи: а) мобілізація, б) активне втручання та підтримка, в) етапи стабілізації та реабілітації.

■ а. Стратегії на етапі мобілізації

Початок будь-якої війни може бути дуже несподіваним для широкого загалу. У перший місяць війни діяльність Кризового центру сексуального насильства була майже припинена, а персонал був у шоці та кризі. Персоналу знадобився деякий час, щоб перезапустити та переорієнтувати свою діяльність на основі нагальних потреб тих, хто пережив війну.

➔ **Враховувати час, необхідний для того, щоб оговтатися після початкового шоку одразу після початку війни.**

Час, необхідний для відновлення після шоку відразу після початку війни, може бути дуже суб'єктивним і залежатиме від різних факторів. Однак, беручи до уваги, що окремим особам, а також НУО як підрозділу потрібен деякий час, щоб оговтатися від шоку, це може допомогти діяти більш реалістично під час кризи та надзвичайної ситуації.

Я стала активнішою після того, як минуло перше потрясіння, я врешті зрозуміла, що втратила дім і місто. Лише тоді я почала думати про те, що я можу зробити для підтримки інших. Лише тоді ми зв'язалися з переселенцями та запитали про їхні потреби, з чого й почалася наша підтримка. Отже, наші дії почалися, коли ми прийняли свої втрати.

Під час війни події змінюються дуже швидко, тому потрібен час, щоб зібрати інформацію про переселенців і створити базу даних, поки не повідомите їм про існування НУО та послуги, які вона надає.

— Голова громадської організації у сфері захисту прав жінок

Після реакції завмирання та початкового шоку, у 2010 році після вбивства 20-річної З. Петросян була створена Коаліція «Зупинити насильство над жінками». Цей інцидент змусив декілька організацій, які стурбовані проблемою насильства над жінками та домашнього насильства, заснувати Коаліцію. На даний момент Коаліція налічує 11 членів, які є неурядовими організаціями і працюють у сфері просування та захисту прав людини у Вірменії.⁷³

➔ **Бути частиною чогось більшого. Залучення та співпраця з іншими організаціями з захисту прав жінок через коаліції та мережі як на місцевому, так і на міжнародному рівнях.**

Бути членом місцевої коаліції та/або міжнародної мережі – це чудова можливість озвучити проблеми постраждалих від ГЗН, які пережили війну, і отримати підтримку від міжнародної спільноти. Крім того, це допоможе неурядовій організації та її співробітникам об'єднати зусилля та розділити обов'язки з іншими жіночими правозахисними організаціями, допомагаючи людям, які пережили війну. Це допоможе запобігти вигоранню персоналу та активістів на місцях, а отже, забезпечити якісну підтримку в довгостроковій перспективі.

■ 6. Стратегії на стадії активного втручання та підтримки

Незважаючи на те, що всі організації-члени Коаліції за припинення насильства щодо жінок спеціалізуються на попередженні та протидії ГЗН у Вірменії, під час війни ресурси НУО були перенаправлені на задоволення основних людських потреб жінок, які пережили війну. Найнагальніші біологічні та фізіологічні потреби були розподілені між НУО, і кожна з них взяла на себе відповідальність за реагування на один конкретний тип потреб тих, хто вижив. ЦКССН спільно з Жіночим ресурсним центром взяли на себе відповідальність за забезпечення гігієнічними засобами жінок, які пережили війну. Ці потреби були визначені на основі співпраці між Коаліцією та Міністерством праці та соціальних справ РВ.

У результаті запитів та зворотного зв'язку стало зрозуміло, що, на жаль, надання гігієнічних засобів не розглядалося державою, та не було включене до пакету підтримки, оскільки держава зосередила свою увагу на забезпеченні їжею та притулком. Таким чином, потреби жінок не були повністю враховані та задоволені державою. Зокрема, держава повністю ігнорувала забезпечення жінок, які пережили війну, менструальними прокладками та білизною.

Фото 1: Організація та розповсюдження пакетів підтримки у Вірменії

73 Коаліція для припинення насильства щодо жінок. *Заходи*. Станом на 08 вересня 2022 р. . Activities – Coalition to Stop Violence against Women (coalitionagainstviolence.org)

➔ **Гендерно-чутлива гуманітарна підтримка: розглядати потреби в менструальній гігієні (і гігієні загалом) як основні людські потреби та включити їх у пакет швидкої гуманітарної підтримки. Додайте в упаковку презервативи та засоби контрацепції.**

Цілком реальні проблеми менструації у дівчат і жінок у зонах бойових дій зневажаються в багатьох країнах по всьому світу, оскільки гуманітарна допомога надається через патріархальну призму, і їй бракує гендерної чутливості.

Пакети екстреної допомоги не включали презервативів і контрацептивів. Хоча менструальних прокладок було недостатньо, оскільки були сім'ї з 3 жінками з менструацією, наданих менструальних прокладок вистачало лише на одного або двох членів сім'ї. Справа в тому, що бенефіціари говорили про дефіцит менструальних прокладок, але не говорили про відсутність презервативів і контрацептивів у пакетах підтримки. Ми як громадські організації озвучували це питання, оскільки під час війни ми спостерігали збільшення випадків домашнього насильства... Загальновідомий факт, що після війни у багатьох випадках спостерігається бум народжуваності, але це не означає що всі народжені діти є бажаними. Часто вони народжуються в результаті сексуального насильства та зґвалтування в шлюбі. Ось чому важливо включати контрацептиви в пакети підтримки.

— Голова неурядової організації у сфері захисту прав жінок

Під час та одразу після війни очікується велика кількість як внутрішньо переміщених осіб, так і біженців. Вірменія не стала винятком. Велика кількість переміщених осіб призвела до бурхливого надання підтримки та періоду хаосу на ранній стадії втручання. В результаті ЦКССН стала однією з НУО, що об'єднує різні державні служби та переміщених осіб, які зверталися до НУО за будь-якою підтримкою. Під час цього процесу ЦКССН брав участь у скеруванні, консультуванні та безпосередній допомозі тим, хто пережив війну, підтримуючи зв'язок і співпрацюючи з державними установами.

➔ **Співпраця та спілкування з державними установами.**

Під час надзвичайних ситуацій різні державні установи та міністерства є найактивнішими офіційними сторонами. Отже, важливо спілкуватися з державою про послуги та заходи, які ви як НУО збираєтеся надавати, щоб уникнути дублювання послуг і марної витрати ресурсів.

Нереально очікувати, що під час спалаху війни буде стратегія і план, згідно з яким кожен член суспільства прекрасно знає, як діяти і як підтримати інших, які цього потребують. У 2020 році, коли почалася війна, не було жодної стратегії чи плану дій, розроблених ні державою, ні будь-якою місцевою чи міжнародною установою в Республіці Вірменія. Під час і відразу після війни ЦКССН та інші НУО на місцях проводили неформальну оцінку потреб, одночасно надаючи підтримку для задоволення основних потреб постраждалих від ГЗН. Під час цих оцінок потреб бенефіціари озвучували додаткові потреби та проблеми, які раніше не розглядалися НУО чи державою. Потім їх додали до списку втручань і підтримки. Список постійно оновлювався.

➔ **Не очікувати працювати в умовах ідеально розробленого плану до закінчення надзвичайної ситуації, такої як війна.**

Під час кризових і надзвичайних ситуацій добре мати план на випадок надзвичайних ситуацій, але також вірно, що план на випадок надзвичайних ситуацій під час війни може швидко змінюватися, іноді протягом

кількох годин. Крім того, план втручання значною мірою залежатиме від нещодавно виявлених потреб постраждалих від ГЗН.

Коли ми були в Шуші (місто в Нагірному Карабаху), люди виїжджали із зони бойових дій, і найпершим кроком було розміщення цих людей у притулках, будинках, готелях і де тільки можна. Лінія фронту війни швидко змінювалась і щоразу виникала потреба надавати нове житло. Лише після цього було можливе забезпечення одягом, засобами гігієни, продуктами харчування, ліками, соціальною допомогою... На той ранній етап війни не було можливості надавати психологічну допомогу, оскільки події змінювалися дуже швидко.

Деякі цивільні потребували спеціальних ліків, інші мали проблеми з пересуванням, і надання їм допомоги було на першому місці.

У деяких людей були проблеми з документами, тобто коли вони тікали, вони не брали з собою документів. На початку війни про це ніхто не говорив, але після війни стало зрозуміло, що багато людей, наприклад, навіть не мали при собі паспорта.

— Голова неурядової організації у сфері захисту прав жінок

ЦКССН разом з іншими неурядовими організаціями звернулися до міжнародної та місцевої спільноти донорів і попросили переадресувати фінансування для задоволення нагальних потреб жінок, які пережили війну. Більшу частину коштів було спрямовано на закупівлю гігієнічних засобів (менструальних прокладок, білизни, мила) і навіть ковдр, простирадл і матраців, які могли б забезпечити певну приватність у переповнених притулках.

→ Відкрите спілкування з донорською спільнотою про потреби постраждалих від ГЗН.

Багато донорів погодяться переадресувати фінансування на потреби постраждалих від ГЗН, доки вони будуть інформовані про надзвичайну ситуацію та доки буде прозора звітність про переадресацію витрат.

Можливості міжнародного фінансування під час війни та надзвичайних ситуацій можуть бути дефіцитними порівняно з потребами постраждалих. Тому корисно звертатися до місцевих громад за підтримкою через соціальні мережі. ЦКССН разом з іншими громадськими організаціями активно використовував соціальні мережі, і місцеві жителі миттєво відгукнулися, передавши гігієнічні засоби та молочні суміші для годуючих матерів, які фізіологічно не могли годувати своїх новонароджених через величезний стрес.

→ Використання соціальних мереж для збільшення збору коштів або звернення за підтримкою від імені постраждалих від ГЗН.

Сьогодні соціальні мережі дозволяють охопити як місцеве, так і міжнародне співтовариство для збору коштів і підтримки. За умови забезпечення конфіденційності та анонімності постраждалих від ГЗН, за винятком випадків, коли була надана згода на розголошення імен, можливий успішний збір коштів за допомогою соціальних мереж. Можуть бути випадки, коли країни встановлюють обмеження на використання соціальних мереж під час війни, в іншому випадку це хороший інструмент для встановлення зв'язку та звернення за підтримкою від імені тих, хто пережив війну.

■ в. Стратегії на стадії стабілізації та реабілітації

Пакунки гуманітарної допомоги жінкам, які пережили війну, які розповсюджували ЦКССН та інші НУО, включали інформаційні матеріали, флаєри та листівки про всі організації та установи, які надають різну підтримку постраждалим від ГЗН на місцях. Через кілька місяців після війни, коли жінки, які пережили війну, за оцінками перебували в більш-менш стабільному психологічному стані, ЦКССН почала проводити індивідуальні інформаційні сесії та тематичні групові зустрічі щодо ризиків ГЗН для жінок, які живуть у притулках.

➔ Надання інформації про ризики та наслідки ГЗН жінкам, які пережили війну лише тоді, коли вони готові слухати і відкриті для інформації.

Важливо оцінити потреби постраждалих від ГЗН у психологічній підтримці разом із наданням гуманітарної допомоги. Ті, хто пережив війну, охочіше прислухаються до інформації про запобігання та наслідки ГЗН, та за потреби звернуться за порадою, коли їхній психологічний стан більш-менш стабільний. Важливо не підштовхувати постраждалих до отримання консультацій або підтримки, якщо вони не відчувають себе готовими відкритися, що природно станеться, коли їхні основні біологічні та фізіологічні потреби будуть задоволені. Проте постійна оцінка потреб необхідна для організації своєчасного втручання у випадку ГЗН.

Надання будь-якої допомоги переміщеним особам, які звертаються до НУО індивідуально, може бути складною під час надзвичайних ситуацій, оскільки існує ризик надання подвійних послуг або включення бенефіціарів, які не відповідають критеріям. Зрештою ЦКССН вирішила відвідати безпосередньо притулки для жінок, які пережили війну. На цьому етапі постраждали були більш-менш у стабільному психологічному стані та відчували готовність прийняти гінекологічні та психологічні послуги.

➔ Особиста зустріч з особами, які постраждали від ГЗН, для надання як психологічної, так і медичної підтримки у безпечному середовищі.

Зустрічі з постраждалими від ГЗН у їхніх приміщеннях, особливо коли вони вже втратили свої домівки та були переміщеними, можуть мати вирішальне значення для встановлення взаєморозуміння та довіри. Завдяки такому підходу постраждалі від ГЗН можуть почуватися безпечнішими та більш відкритими для отримання допомоги фахівців завдяки середовищу, яке є менш провокативним. Під час надання підтримки (особливо психолога) у притулках важливо враховувати освітлення та шум у середовищі/кімнаті, щоб повторно не травмувати постраждалу від ГЗН під час консультації.

Після війни фахівці ЦКССН почали отримувати запрошення від міжнародних організацій, щоб розповісти про ризики ГЗН, зокрема про сексуальне насильство під час війни, торгівлю людьми та інші ризики сексуальної експлуатації жінок.

➔ Навчання інших НУО та волонтерів на місцях про ризики та наслідки ГЗН під час війни.

Під час війни та одразу після неї багато людей, НУО та ОГС природно захочуть мобілізуватись навколо спільної справи та надавати підтримку тим, хто пережив війну. Однак не багато з них матимуть знання про сексуальне насильство та ГЗН. Завдання жіночих правозахисних організацій (особливо тих неурядових організацій, які мають спеціалістів, підготовлених у сфері запобігання та втручання, що стосується гендерного насильства) – навчати ці сегменти суспільства та благодійні організації під час війни та відразу після неї, щоб розширити мережу підтримки та охопити більшу кількість постраждалих від ГЗН. Для цього НУО також повинні мати відповідну підтримку та фінансування з боку держави або, якщо це неможливо, міжнародних донорів.

Затяжний конфлікт

Грузія

Жіночий фонд Сухумі (ЖФС) – це організація внутрішньо переміщених жінок, заснована в 1997 році та розташована в містах Кутаїсі та Тбілісі, Грузія. Робота фонду спрямована на просування гендерної рівності та прав внутрішньо переміщених /жінок, які постраждали від конфлікту, розширення їхньої ролі в політичному та соціальному житті та залучення їх до процесів прийняття рішень щодо їхнього життя та мирного врегулювання конфліктів у Грузії.

У ситуаціях, коли урядова політика не реагувала на ґендерні потреби внутрішньо переміщених жінок, початковою метою організації було задоволення їхніх безпосередніх базових потреб, включаючи забезпечення продуктами харчування, одягом і предметами домашнього вжитку. У 1997-2000 роках допомогу отримали понад тисячу сімей. Проте реагування на нагальні базові потреби людей через гуманітарні дії не може забезпечити довгострокових позитивних змін у житті ВПО. З часом напрямки та діяльність ЖФС еволюціонували та трансформувалися в довгострокову стратегію, спрямовану на позитивний вплив на життя та добробут жінок, які постраждали від конфлікту.

З 2001 року розширення соціальних і політичних можливостей жінок і молоді стало пріоритетом організації для забезпечення їхньої участі на всіх рівнях прийняття рішень та у громадських сферах, щоб вони могли впливати на політику та інформувати про неї, а також очолювати помітні ініціативи щодо захисту інтересів для побудови миру та розвитку рівноправного і ненасильницького суспільства. ЖФС також розпочала активну роботу з жінками, які пережили насильство, щоб покращити їхню ситуацію, полегшити їхні страждання та розробити бачення змін, які суттєво змінять їхнє життя.

На сьогоднішній день основними напрямками діяльності організації є: участь жінок у розбудові миру; боротьба з домашнім насильством; включення ґендерної рівності в місцеву та національну політику; активність та розширення можливостей молоді.

■ Стратегії ЖФС у боротьбі з ґендернозумовленим насильством у постконфліктних умовах

■ Ситуаційний аналіз

Для внутрішньо переміщених осіб і жінок, які постраждали від конфлікту в Грузії, припинення конфлікту не поклало край насильству проти них. Після переміщення сім'ї стали новою сценою для насильства внаслідок того, що багато травмованих чоловіків - колишніх учасників бойових дій, які з багатьох причин, пов'язаних із проблемами психічного здоров'я, що випливають із досвіду конфлікту та труднощів у постконфліктній адаптації, частіше вчиняють насильство. Крім того, в ситуації тривалих і невіршених конфліктів ВПО живуть з невизначеністю щодо можливості повернутися до своїх домівок, що поєднується з емоційними переживаннями, спогадами про війну, економічною нестабільністю та труднощами, а також нестабільними умовами життя в напівзруйнованих поселеннях ВПО. В результаті стрес для багатьох з них став повсякденною реальністю. У постконфліктній ситуації, коли люди все ще живуть в умовах «ні війни, ні миру», рівень агресії та насильницької поведінки є дуже поширеним явищем, що згодом проявляється у сімейних конфліктах і домашньому насильстві проти жінок.

Після ратифікації Стамбульської конвенції у 2017 році уряд Грузії суттєво активізував свої зусилля щодо боротьби з насильством щодо жінок і дівчат. Грузія була першою країною в регіоні, яка прийняла закон про домашнє насильство у 2006 році та ратифікувала Стамбульську конвенцію, після чого було адаптовано 29

національних законів і законодавчих документів. Згодом насильство щодо жінок і домашнє життя були визнані кримінальними правопорушеннями. У 2017 році при уряді Грузії було створено Міжвідомчу комісію з питань гендерної рівності, насильства щодо жінок та домашнього насильства (МК), яку очолює радник прем'єр-міністра з прав людини.

Відповідно до моніторингового звіту ЖФС за 2019 рік, домашнє насильство все ще є складною та табуваною проблемою для постраждалого від конфлікту населення та ВПО, особливо для тих, хто живе поблизу лінії розмежування конфлікту. Незважаючи на те, що більшість респондентів (85%) визнали, що насильство є широко поширеним і є гострою проблемою для жінок, воно залишається прихованим і тому є нерозкритою особистою трагедією для багатьох жінок.⁷⁴ Грузинське суспільство є традиційним суспільством із глибоко вкоріненим уявленням про сім'ю як про приватну одиницю, закритість якої вважається священною, і кожен зобов'язаний підтримувати честь сім'ї, особливо в сільській місцевості та віддалених районах. Заміжні жінки часто живуть із сім'ями свекрів, і в разі домашнього насильства чи розлучення їм нікуди подітися, а часто й можливості заробити на життя. Це особливо стосується внутрішньо переміщених жінок, які не мають надійного житла та часто живуть у перенаселених поселеннях ВПО, ділячи крихітні квартири з іншими членами родини. Це призводить до збільшення кількості звернень до притулків, де жінки можуть перебувати з дітьми до шести місяців, але після закінчення цього терміну вони часто стають бездомними, знаходяться під загрозою зникнення або змушені повертатися в насильницьке оточення своїх чоловіків-насильників, наражаючись на ризик подальшої віктимізації.

Починаючи з 2001 року, через багатогранну діяльність, ЖФС активно працює над проблемами насильства щодо жінок, зосереджуючись на ВПО та жінках, постраждалих від конфлікту, які проживають у віддалених районах і селах, особливо тих, які розташовані поблизу розмежувальних ліній конфлікту – так званої лінії адміністративного кордону (ЛАК) з окупованою Росією грузинською Абхазією.

➔ **Виявлення та реагування на випадки домашнього насильства.** Зважаючи на традиційні та культурні норми, де обговорення домашнього насильства є табуованим і вважається неприпустимим, виявлення випадків насильства залишається серйозною проблемою. Таким чином, раннє виявлення та реагування на домашнє насильство має бути пріоритетом для забезпечення надання своєчасної та належної підтримки постраждалим.

ЖФС робить це за допомогою комбінації різних стратегій та інструментів:

■ Стратегії ідентифікації:

- **Центри підтримки жінок (ЦПЖ)** – місцеві громадські центри під керівництвом жінок, створені в 11 містах західної Грузії, є основним джерелом ідентифікації та реагування на випадки домашнього насильства на рівні громади. Кожен центр представлений добре поінформованими та навченими жінками-лідерами громад (мобілізаторами), які володіють необхідними навичками посередництва у спілкуванні з різними вразливими групами у своїх громадах. ЦПЖ вивчає та оцінює ситуацію на місці, визначає нагальні та актуальні ґендерно чутливі проблеми, включаючи конфлікти в сім'ях і домашнє насильство, і направляє постраждалих від домашнього насильства до відповідних установ і служб підтримки для отримання допомоги. Вони мобілізують та інформують громадян про механізми правового захисту та існуючі служби підтримки для постраждалих, беруть участь у засіданнях місцевої влади та відстоюють інтереси місцевої громади перед місцевою владою;

74 Жіночий фонд Сухумі (2019). Підбірка звітів: *Результати моніторингу, проведеного фондом «Сухумі» в рамках «ґендерно-орієнтованої системи раннього попередження»*. ЖФС. <http://www.fsokhumi.ge/images/2020/4/pub/1/GREWS-eng.pdf>

- **Інформаційні зустрічі з професійними групами:** інформаційні зустрічі та тренінги, що проводяться для професійних груп (таких як вчителі, вихователі та медичний персонал), створюють простір для партнерства та значно спрощують і покращують процес виявлення випадків насильства;
- **Сеанси терапії з психологами:** групова або індивідуальна психологічна терапія, включаючи сеанси арт-терапії, дозволяють жінкам, які зазнали жорстокого поводження та/або домашнього насильства, відкритися та висловити свої емоції, а також розвинути корисні навички подолання та самозаспокоєння. Під час психологічних сесій жінки часто стають інформаторами та допомагають виявляти «мовчазних постраждалих» із кола своїх знайомих;
- **Заповнення анонімних анкет та звернення до відповідних спеціалізованих служб:** для документування та виявлення випадків насильства в громадах розповсюджуються спеціальні анонімні анкети. Заповнені анкети надсилаються до головного офісу ЦПЖ для подальшого розгляду. Всі анкети розглядаються та оцінюються психологом, юристом, соціальним працівником, розробляються плани роботи. Жінки зі складними та невідкладними випадками направляються на реабілітацію до «Реабілітаційного центру» ЖФС або інших спеціалізованих служб, що працюють в країні.
- **Система раннього попередження з урахуванням ґендерної проблематики (СРПГП),** розроблена та запущена ЖФС,⁷⁵ є багатовимірним і складним механізмом аналізу конфліктів, який використовується в усіх поточних проєктах для моніторингу та оцінки ситуації внутрішньо переміщених осіб і постраждалих від конфлікту жінок і дівчат, а також потенційних постраждалих домашнього насильства в місцях з низьким рівнем безпеки та високим ризиком виникнення насильства. Це передбачає збір інформації щодо потенційних конфліктів і криз (у сім'ях, громадах тощо) лідерами громад. Дані були систематизовані та проаналізовані з урахуванням конкретних потреб та інтересів жінок і чоловіків. Ця інформація використовується для своєчасного попередження про можливу ескалацію насильства та нестабільності, а також для розробки відповідних стратегій реагування та проведення науково-обґрунтованої адвокації на місцевому, національному та міжнародному рівнях. Різні аналітичні документи та аналізи були опубліковані за допомогою методології СРПГП, яка доступна на веб-сайті ЖФС.⁷⁶

■ Стратегії реагування:

- **«Реабілітаційний центр», яким керує організація,** надає цілодобовий притулок на 14-20 днів постраждалим/потенційним постраждалим, які не мають офіційного статусу через страх чи невпевненість заявити в поліцію та таким чином, не мають права на державні послуги. Жінкам допомагають оформити статус потерпілих. Під час перебування в «Центрі реабілітації» з постраждалими та їхніми дітьми активно працюють психолог, юрист та соціальний працівник. При необхідності їх скеровують на консультації до інших спеціалістів та медичних спеціалістів. Постраждалим надається допомога у відновленні або отриманні правових документів, а також в отриманні різноманітних соціальних послуг за місцем проживання, які надаються національними та місцевими органами влади або організаціями громадянського суспільства. Постраждалим/потенційним постраждалим від насильства також надають різноманітні професійні курси (бухгалтерський облік, шиття, курси комп'ютера, робота з полімерною глиною та основи малого бізнесу), гранти на відкриття малого бізнесу або зв'язуються з потенційними роботодавцями для подальшого працевлаштування та економічної незалежності.

75 Ґендерно-чутлива система раннього попередження на основі громади була розроблена та введена в експеримент ЖФС за фінансової підтримки Kvinna till Kvinna у 2018 році.

76 Офіційний веб-сайт Жіночий Фонд Сухумі. Станом на 03 жовтня 2022 р. <http://www.fundsokhumi.ge/index.php/en/publications/gender-based-violence>

Фото 2: Робота з парою у Жіночому Фонді Сухумі

Я навіть більше не почувалася людиною. Повсякденна рутинна, в якій я жила, зводила мене з розуму. Після війни в Абхазії, війна ніколи не закінчувалася в моєму житті... я і моя сім'я завжди боролися за виживання ... Тепер кожного вечора я чекала новин від чоловіка про те, за що він бореться. Я почувалася настільки пригніченою, що не могла ні на що реагувати. Громадський лідер [мобілізатор фонду «Сухумі»] скерував мене до фонду «Сухумі», і таким чином я опинилася в Реабілітаційному центрі. Мої діти ніколи ніде не були, окрім як дома. Потрапити до Реабілітаційного центру було для них як поїздка за кордон. Я потрапила у середовище, де вперше відчула себе людиною, жінкою. Вперше в мене виникло бажання зробити макіяж та пофарбувати нігті.

Виявилось, що в мене багато проблем... психолог і соціальний працівник допомагали вирішити ці проблеми. Фахівці займалися моїми дітьми. Після роботи з психологом я відчула полегшення. Зараз я хочу викреслити зі своєї пам'яті 31 рік, переповнений болем і труднощами, де не було жодної світлої плями. За два тижні я знову встала на ноги, переоцінила своє життя і подивилася на нього по іншому. Я багато чого навчилася і тепер не боюся завтрашнього дня.

— Свідчення внутрішньо переміщеної 36-річної жінки

- **Робота з парами – сеанси щодо зміни поведінки винних на ранньому етапі:** парам, які переживають сімейні конфлікти, виявленим у ході зустрічей із психологом та юристом або шляхом анонімного анкетування, пропонуються спеціальні сеанси. Особлива увага приділяється чоловікам - колишнім учасникам бойових дій, з травматичним досвідом і спогадами та сильними емоціями гніву, які застосовують насильство вдома та у своїй спільноті. ВПО та інші постраждалі від конфлікту чоловіки, які після війни так і не отримали спеціалізованої реабілітації, у більшості випадків не вміють керувати своїми емоціями, оскільки їх нібито (або вчать) бути «жорсткими та сильними». Таким чином, ці чоловіки, як правило, дають собі раду, приховуючи та уникаючи таких почуттів, тоді як ця тенденція стає вибухонебезпечною, коли виявляється в інтимних стосунках. Такі пари супроводжує мультидисциплінарна команда (психолог, конфліктолог, юрист). Жінкам і чоловікам надають або індивідуальні консультації, або вони беруть участь у спільній терапії, де вони обговорюють свої проблеми. Під час занять робота спрямована на покращення комунікації між парами, аналіз їхніх проблем та усунення конфліктних ризиків. Іноді при виявленні психологом негативного впливу стосунків батьків на дітей робота з сім'єю ведеться одночасно різними фахівцями - психологом, який працює з дитиною, і фахівцем з вирішення конфліктів – з батьками.

Вже 30 років ми живемо в еміграції і в невизначеній ситуації, коли три покоління живуть разом в одній маленькій квартирі... в такій сім'ї є всілякі умови, що призводять до конфлікту. Одного разу я потрапив на засідання фонду «Сухо-мі». Коли конфліктолог розповідала про те, як створюється криза в сім'ї, я думала, що вона про мене. Мені було дуже страшно. Те, що я вважав простою сваркою в моїй родині, виявилось ризиком вибуху конфлікту. Я сказав собі: «Ми втратили все в Абхазії... Я не хочу зараз втрачати сім'ю. Я повинен зберегти це». При зустрічі мені запропонували звернутися до психолога. Мені було нелегко, мені було дуже важко, мені було ніяково... Місяць я думав про це і нарешті вирішив поговорити по телефону. Так мені було простіше. Згодом ми запланували очну зустріч, і я долучився до сеансів із дружиною... психолог склав для мене індивідуальну схему: як керувати емоціями, як долати стрес. На першій же зустрічі я відчув, що треба працювати над собою. Я постійно пам'ятав поради, які вона мені давала. Чесно кажучи, ті зустрічі врятували мою родину і моє життя. Випадки непоправного насильства могли легко виникнути в моїй родині, і я можу уявити, як би я закінчив.

– Свідчення внутрішньо переміщеного 45-річного чоловіка з Абхазії

➔ **Підвищення обізнаності та інформування населення про домашнє насильство.** Підвищення обізнаності громадськості та пропаганда нульової терпимості до насильства щодо жінок завжди є важливою стратегією, щоб кинути виклик суспільним нормам і змінити поведінку, переконання та структури, які лежать в основі нормалізації ґендернозумовленого насильства. Хоча кампанії загальної обізнаності можуть зіграти певну роль у зміні глибоко вкорінених уявлень про ґЗН, вони також повинні більше зосереджуватись на рекламі доступних послуг для постраждалих від ґЗН, а також на просуванні профілактичних ініціатив.

Під час проведення **інформаційних та медіа-кампаній** ЖФС використовує численні інструменти – соціальну рекламу, телевізійні та радіопрограми, вуличні/форум-театри, публічні дискусії та навчання з різними учасниками системи скерувань та інших соціальних груп (наприклад, поліції, вчителів, лікарів, соціальних працівників, посадових осіб місцевого самоврядування, учнів шкіл, громадських лідерів тощо), що сприяє відкритому обговоренню в суспільстві та зміні ставлення.

«Центр цифрових ресурсів для постраждалих від домашнього насильства»⁷⁷ (онлайн-платформа) був створений ЖФС у 2022 році, щоб забезпечити легкий доступ постраждалим від домашнього насильства (ДН) та будь-яким зацікавленим фахівцям до широкого спектру інформації, пов'язаної з ґЗН/ДН. Онлайн-платформа є всеосяжним банком інформації про всі існуючі послуги підтримки постраждалим, які надаються урядом Грузії на національному та місцевому рівнях або громадськими організаціями. Інформація про механізми правового захисту постраждалим від насильства, функції учасників системи скерування, національні та міжнародні публікації, пов'язані з ґЗН (звіти, аналізи, опитування тощо), мобільні додатки ОГС та номери гарячих ліній, історії успіху жінок, які постраждали від насильства, консолідовані на онлайн-платформі. Наразі 10 муніципалітетів інтегрували Центр цифрових ресурсів на своїх веб-сайтах. Було опубліковано численні дописи у Facebook, новини та статті в онлайн-інформаційних агентствах, а особисті історії успіху постраждалих від домашнього насильства були створені та опубліковані в різних блогах і поширені через соціальні мережі. Медіа-кампанії та інформаційні зустрічі з різними соціальними та професійними групами в поєднанні з детальними інструкціями щодо використання платформи та розвитку спроможності щодо цифрової грамотності, а також надання смартфонів уразливим жінкам, що полегшує їхній доступ до веб-сайту, використовувалося для просування та прискорення видимості онлайн-платформи.

77 Центр цифрових ресурсів для постраждалих від домашнього насильства. Станом на 03 жовтня 2022 р. . <http://sosfsokhumi.ge/>

Фото 3: Домашня сторінка Центру цифрових ресурсів для постраждалих від ґендернозумовленого насильства

Коли я переглянула веб-сайт, я зрозуміла, що я не одна, і таких самих жінок як я захищає закон. Я знаю, що є багато державних органів і громадських організацій, які могли би мені допомогти... Я побачила історії успіху жінок і була сповнена надії, що також зможу подолати всі проблеми. Раніше я цього не розуміла.
— Жінка, яка пережила насильство в сім'ї, 28 років

За словами наших бенефіціарів, веб-сторінка дає жінкам велику надію та впевненість, що вони не самотні, оскільки вони захищені та можуть їх підтримати.

Для деяких жінок веб-сайт став навіть інструментом для **стримування своїх партнерів від образливої поведінки**.

Я поділилася веб-сайтом зі своїм чоловіком, показала різні онлайн-програми та сервіси, які можуть захистити мене від нього... Я попередила його, що негайно зателефоную в поліцію, натиснувши кнопку SOS на веб-сайті, і це спрацювало. Він злякався, і я думаю, що він двічі подумає, перш ніж знову образити мене в будь-якій формі.
— Жінка, яка пережила насильство, 38 років

➔ **Посилення ролі муніципалітетів у попередженні та реагуванні на ґЗН/ДН.** Вирішальними стратегіями для забезпечення належного реагування на тяжке становище жінок, які постраждали від конфлікту, є підвищення обізнаності місцевих органів влади щодо питань ґЗН/ДН, надання методологічної допомоги у проведенні ґендерно-чутливої оцінки потреб, адвокація інтеграції превентивних заходів та послуг підтримки, що відображають потреби постраждалого від конфлікту населення, в тому числі тих, хто пережив насильство, у муніципальних програмах і бюджетах.

Органи місцевого самоврядування в Грузії мають легітимність і несуть відповідальність за виконання Національного плану дій щодо реалізації резолюцій Ради Безпеки ООН щодо жінок, миру та безпеки (НПД 1325), а отже, зобов'язані забезпечити значущу участь внутрішньо переміщених осіб та жінок, які постраждали від конфлікту у прийнятті рішень, а також надавати їм підтримку у запобіганні та захисті від насильства стосовно жінок, що є критичним питанням для постконфліктних суспільств, особливо для жінок, які перебувають тривалий час у переміщених місцях. Однак у більшості випадків органи місцевого самоврядування залишаються незадіяним і неактивним ресурсом для задоволення потреб ВПО та постраждалого від конфлікту населення та надання відповідних послуг постраждалим від ґЗН.

ЖФС активно сприяв створенню **механізму ґендерної рівності на місцевому рівні** та посиленню його спроможності реагувати на особливі потреби жінок, які постраждали від конфлікту, включаючи надання послуг підтримки постраждалим від ґендернозумовленого насильства.

Створення рад з питань ґендерної рівності в муніципалітетах: ЖФС створив перший механізм інтеграції ґендерної рівності в чотирьох пілотних муніципалітетах у 2013 році.⁷⁸ Ради з ґендерної рівності (РҐР), які почали свою роботу у пілотному порядку у кількох муніципалітетах, призвели до помітних змін у ставленні та розумінні місцевих урядовців щодо залучення жінок і маргіналізованих груп, у тому числі ВПО, до розробки ґендерно-чутливої політики. ОГС та жінки активно залучалися до робочих зустрічей міських рад, де вони ділилися своїми проблемами та пропонували рекомендації щодо їх вирішення; проведено оцінку ґендерних потреб місцевого населення та розроблено відповідні стратегії та ґендерні плани дій з подальшим виділенням коштів на допомогу постраждалим від насильства в місцевих бюджетах.

Результатом пілотного проекту, а також широкомасштабних інформаційних кампаній, організованих різними жіночими ОГС, стали законодавчі поправки до відповідних законів у 2016 році, які інституціоналізували **Ради з ґендерної рівності (РҐР)**. В результаті інституційного розвитку РҐР у цільових муніципалітетах ЖФС⁷⁹ та розбудова спроможності місцевих чиновників, включаючи місцевих депутатів, членів РҐР, мерів та їхніх заступників, керівників соціальних та юридичних відділів мерій та представників сіл, програми підтримки постраждалих від ДН були запроваджені в більшості завдань ЖФС муніципалітети. Програми передбачають надання таких послуг постраждалим від ДН: одноразова грошова допомога, лікування, оренда квартир, різноманітні послуги по догляду за дітьми, співфінансування малого бізнесу.

Локалізація порядку денного щодо жінок, миру та безпеки у розробці місцевої політики: з 2018 року ЖФС бере активну участь у локалізації Національного плану дій (НПД) Резолюції 1325 Ради Безпеки ООН у сімнадцяти муніципалітетах Грузії,⁸⁰ спрямованого на посилення участі внутрішньо переміщених осіб та жінок, які постраждали від конфлікту, у місцевих процесах прийняття рішень. Під час процесу впровадження були залучені і підготовлені внутрішньо переміщені особи та жінки та молодь, які постраждали від конфлікту. Проблеми та потреби ВПО, жінок та дівчат, які постраждали від конфлікту, були ретельно вивчені, а їхнє вирішення здійснювалося шляхом звернення до відповідних посадових осіб місцевого самоврядування. У результаті були розроблені муніципальні програми зміцнення цих груп населення та виділені кошти на реалізацію в міських бюджетах. Ці дії слугували для пов'язання національної політики з конкретними потребами та пріоритетами жінок і дівчат, які постраждали від конфлікту.

Створення місцевої міжвідомчої комісії з питань запобігання насильству щодо жінок/домашнього насильства: з 2010 року ЖФС сприяє обміну інформацією та координаційним зустрічам з усіма відповідними учасниками системи скерування (тобто поліція, соціальні працівники, муніципальні чиновники, лікарі, вчителі та ін.) з метою обміну інформацією між суб'єктами, відповідальними за запобігання та реагування на ґЗН, для виявлення слабких сторін системи та вирішення проблеми спільними зусиллями.⁸¹ В результаті постійної роботи з місцевими чиновниками ЖФС допоміг у створенні міжвідомчих комісій у кількох муніципалітетах⁸² для забезпечення впровадження цільових програм, орієнтованих на потреби постраждалих від ґЗН /ДН, а також систематичної і скоординованої роботи з попередження і реагування на ґЗН /ДН.

78 Перші муніципальні ради з ґендерної рівності були створені в Кутаїсі, Сенакі, Озургеті та Батумі в 2013-2016 роках за фінансової підтримки Фонду ООН з ґендерної рівності.

79 Цільові муніципалітети ЖФС включають Кутаїсі, Цхалтубо, Самтредіа, Терджола, Ткібулі, Багдаті (регіон Імеретія); Зугдіді, Сенакі, Цаленджиха, Поті (область Самегрело); Озургеті, Ланчхуті, Чохатаурі (область Гурія); Кобулеті (Аджарська область).

80 Проект локалізації реалізується у партнерстві з ООН Жінки (Грузія), коаліцією організацій громадянського суспільства (ОГС) – Асоціацією жінок ВПО «Згода», Жіночим інформаційним центром та Жіночим Фондом Сухумі. Пілотний проект, запущений у 2018 році, підтримував Державний департамент США; за яким у 2021 році був реалізований додатковий проект, який фінансується Фондом конфліктів, стабільності та безпеки (ФКСБ) британського уряду.

81 Заходи проводяться за підтримки організації «Хліб для світу».

82 ЖФС сприяла створенню міжвідомчих комісій у муніципалітетах Сенакі, Багдаті, Чохатаурі у 2022 році.

Післявоєнні та довгострокові стратегії

Боснія і Герцеговина

У цьому розділі описано діяльність і стратегію Фонду «Об'єднаних жінок» та інших неурядових організацій у Боснії та Герцеговині (БіГ) після війни. Незважаючи на те, що насильство щодо жінок є явищем, яке виходить за межі культур чи соціальних систем, воєнні та післявоєнні обставини вимагають коригування втручань і створення моделі, яка забезпечить ефективну відповідь на потреби жінок і дівчат. Зміст підрозділу складено на основі дослідження наявної літератури Фонду «Об'єднані жінки» та інтерв'ю з жінками-активістками з інших організацій, які й сьогодні активно борються з домашнім насильством та насильством щодо жінок, та беруть участь у миротворчих заходах.

Досвід, стратегії та процедури діяльності Фондації «Об'єднані жінки» та інших неурядових організацій у БіГ після війни, можливо, можуть бути використані деякими іншими неурядовими організаціями та/або активістами як джерело натхнення не відмовлятися від заохочення жінок, чоловіків і всьому суспільству постійно протистояти насильницькій політиці, усім формам насильства щодо жінок і дівчат, а також зміцнювати автономію жінок у прийнятті рішень стосовно себе самостійно за будь-яких соціальних чи політичних обставин.

■ Про фонд «Об'єднані жінки»

Фонд «Об'єднані жінки» – це неурядова організація, заснована в 1996 році в м. Баня-Лука, Боснія і Герцеговина, відразу після війни (збройного конфлікту), яка закінчилася в 1995 році.

Група жінок-активісток із Баня-Луки зібралася, щоб надати підтримку жінкам, які втратили домівку під час війни, допомагаючи їм реалізувати свої майнові права. Проте жінки почали звертатися до асоціації за захистом від різних форм насильства. У судовій системі БіГ на той час не існувало інституційної бази, яка б захищала жінок і дівчат від насильства в сім'ї чи ґендернозумовленого насильства, тому організація змістила свої стратегічні дії на створення відповіді на насильство з місцевого на державний рівень. З самого початку було зрозуміло, що без будь-якого політичного впливу цього досягти неможливо, тому Фондація «Об'єднані жінки» почала працювати з політично активними жінками.

■ Соціальний контекст, у якому неурядові організації розробляли стратегії дій після війни в БіГ

Після війни активістки з прав жінок Боснії та Герцеговини працювали в суспільстві, де основні права людини, такі як свобода пересування, особиста безпека та безпека власності, право на роботу та право на власне житло не були гарантовані. Дейтонська мирна угода встановила мир і створила фрагментовану політичну структуру в БіГ. Відновилося політична нестабільність через постійну відсутність консенсусу між правлячими парламентськими партіями, які були етнічними, і тому вплив міжнародної спільноти в БіГ був всюди присутнім. Високий представник міжнародної спільноти був призначений контролювати виконання Дейтонської угоди. Завдяки Боннським повноваженням Верховний представник мав право приймати закони та змінювати державних посадовців, які перешкоджали виконанню Дейтонської мирної угоди.

Міжнародна спільнота також надала підтримку неурядовому сектору, фінансуючи програми та проекти, спрямовані на встановлення демократії та зміцнення основних прав людини.

Шведський фонд Kvinna till Kvinna розпочав свою діяльність у Боснії та Герцеговині для підтримки жінок у постраждалих від конфлікту районах. Він також надав підтримку фондові «Об'єднані жінки», профінансував

Фото 4: Безпечний будинок у м. Баня- Лука, 2003 рік. Нещодавно придбаний будинок, пізніше адаптований під притулок для жінок і дітей, які пережили насильство

Фото 5: кордон Республіки Сербської та Федерації БіГ, 1997 р. Діяльність Фонду Об'єднаних жінок щодо покращення економічних прав і можливостей жінок у сільській місцевості.

служби прямої підтримки, першу лінію довіри в Республіці Сербській та сформував бюро безкоштовної правової допомоги для жінок. Сьогодні шведська фундація Kvinna till Kvinna, яка розпочала свою діяльність у БіГ, надає підтримку понад 140 неурядовим організаціям у 20 країнах світу, які постраждали від конфлікту.

■ Довгострокові стратегії неурядових організацій у БіГ у боротьбі з домашнім та ґендернозумовленим насильством у післявоєнній БіГ

У післявоєнних соціальних умовах єдино правильними стратегіями неурядових організацій були ті, що ґрунтувалися на позитивних переконаннях, стратегіях, які несуть капітал для прогресу та створення суспільства, орієнтованого на цінності ЄС.

Письмові стратегічні документи в БіГ, якими ми їх знаємо сьогодні, з'явилися в державному та цивільному секторах лише через півтора десятиліття після війни, приблизно у 2010 році. Це стосується майже всіх сфер державної політики, а не лише запобігання ґендернозумовленому насильству чи побудові миру. Наш перший стратегічний план як організації з'явився ще у 2011 році, але я б не сказала, що це є причиною того, що наша діяльність не була логічною чи стратегічно орієнтованою, зокрема у сфері боротьби за запобігання ґендернозумовленому насильству.

— Радміла Жигіч, Фонд Лара, м. Бієліна

Реакція жіночих НУО має відповідати реальним потребам жінок

Під час і після війни жіночі неурядові організації в БіГ були організовані у відповідь на реальні потреби суспільства. Реагування на ці потреби означало створення системи, яка захищає постраждалих і карає кривдників у відповідь на ГЗН.

Крім того, було дуже важливо налагодити діалог між жінками з усіх частин БіГ та між людьми з усіх етнічних груп. Зв'язки з іншими жіночими групами в БіГ сприяли запобігання торгівлі жінками, кращому реагуванню на домашнє насильство та роботі з розбудови миру.

Vive Women, неурядова організація з міста Тузли, була заснована в 1994 році через війну та під час війни за підтримки трьох жінок-активісток з Німеччини, які зосередилися на лікуванні травм. Було створено місцеве об'єднання, яке утворило терапевтичний центр – відділення на 35 ліжок. З 1994 року ми працюємо виключно в закритому центрі, відділенні, де разом з нами проживали постраждалі від війни жінки та діти. Вони жили, готували їжу, доглядали за дітьми. Ми намагалися повернути їм відчуття нормальності та показати їм, що життя можливе навіть під час війни. Після стабілізації вони підуть на терапію для зцілення та подолання травм, отриманих від різних видів насильства, перенесеного під час війни. З 1996 року ми змінили концепцію діяльності, ми стали відкритим центром для інших людей, а не лише для тих, хто там живе. Ми сформували команду, яка відвідувала колективні центри, де перебували переважно жінки та діти, пропонували їм допомогу та підтримку. Водночас ми почали працювати з дітьми в школах, щоб запобігти трансгенераційній травмі.

Невдовзі виникла необхідність встановити права постраждалих від війни, тому разом з іншими організаціями ми почали виступати за ухвалення норм, тобто законів.
– Ясна Зечевич, *Vive Women*, м. Тузла

➔ **Важливо впроваджувати пряму роботу з жінками та створювати стратегії на основі безпосереднього досвіду роботи**

Послуги для постраждалих від домашнього та ґендернозумовленого насильства, які зараз діють у БіГ, не існували до війни. Під час війни та після неї неурядові організації створили перші служби підтримки для постраждалих від насильства, медичну частину для постраждалих від сексуального насильства, телефони довіри, безкоштовну юридичну та психологічну підтримку, а трохи пізніше – безпечні будинки. Усі послуги є безкоштовними для жінок і дітей і надаються кваліфікованим та навченим персоналом.

Спеціалізовані послуги Фонду «Об'єднані жінки» для жінок, які постраждали від ґендернозумовленого насильства:

- Безпечний дім для жінок і дітей, які стали постраждалими від домашнього насильства, заснований з ініціативи Фонду об'єднаних жінок в м. Баня-Лука і відкритий 12 лютого 2007 року.
- Гаряча лінія SOS для постраждалих від насильства
- Юридичні консультації
- Психологічна підтримка
- Розширення економічних можливостей жінок, які пережили насильство

У період з 1996 по 2022 роки Фонд «Об'єднані жінки» надав підтримку понад 10 тисячам жінок, які пережили різні види насильства. У більшості випадків супровід був безперервним і включав юридичні та психологічні консультації, а також проживання в Безпечному домі та тривав від кількох місяців до кількох років. Однак іноді підтримка була одноразовою, у формі втручання та відповіді на насильство, зокрема це стосується гарячої лінії SOS. Жінки, які пережили війну, також були прямими бенефіціарами послуг через юридичні, психологічні консультації, терапію та розширення економічних можливостей. **На основі досвіду безпосередньої роботи**, Фонд планує та проводить публічні адвокаційні дії для вдосконалення законодавства та політики, медійні кампанії для широких верств населення та освіти професіоналів, які є частиною системи реагування на насильство.

Безпосередня робота з постраждалими була важким, але хорошим стратегічним курсом, який надав жіночим організаціям у БіГ силу та авторитет, що допомогло нам зробити питання захисту жінок від насильства, насамперед ґендерного насильства, помітною та важливою соціальною проблемою. Контекст, в якому опинилася БіГ на початку 2000-х років, був обтяжений наслідками війни, політичними розбіжностями, поверненням біженців, нерозкритими військовими злочинами. Країна та її економіка були зруйнованими, і за таких обставин підняти питання про захист жінки, яка зазнала жорстокого поводження з боку її чоловіка, було все одно, що відправитися в навколосвітню подорож на надувному човні. Наше суспільство надзвичайно патріархальне і насильство щодо жінок і дітей є абсолютно нормальним.

— Радміла Жигіч, Фонд Лара, м. Бієліна

➔ Важливо працювати з жінками, які зазнали сексуального насильства на війні

Точна кількість жінок, зґвалтованих під час війни в Боснії та Герцеговині, невідома. Однак деякі оцінки показують, що під час війни від 20 до 50 тисяч жінок, дітей і чоловіків були зґвалтовані або зазнали сексуального насильства. Однією з перших неурядових організацій, яка надала підтримку жінкам, зґвалтованим під час війни, була Медіка Зеніца, спеціалізована жіноча організація, яка надає підтримку жінкам і дітям, які пережили зґвалтування під час війни або сексуальне насильство, зґвалтування в мирний час та постраждали від інших форм домашнього та громадського насильства.

Після та під час війни в Боснії та Герцеговині жіночі НУО накопичили значний досвід у наданні підтримки постраждалим від зґвалтувань. Спеціалізована підтримка цих постраждалих, розроблена в Боснії та Герцеговині, включає **довготривале психологічне консультування, юридичне консультування та інші види підтримки для тих, хто пережив зґвалтування під час війни**. Організації, які були створені під час війни та набули досвіду надання допомоги постраждалим від зґвалтувань і тортур, сприяли розвитку потенціалу жіночих НУО в БіГ у більш загальному плані, наприклад, **феміністичні принципи підтримки постраждалих стали більш впізнаваними та допомогли жінкам НУО, діяльність яких була спрямована на підтримку постраждалих від усіх форм насильства над жінками.**⁸³

Медіка Зеніца як перша жіноча неурядова організація була заснована в 1993 році під час війни в Боснії та Герцеговині. Медіка Зеніца була першим жіночим терапевтичним центром і відповіддю жінок для жінок і дітей, які пережили воєнні травми та насильство. У той час нашим підходом було «Навчання на практиці», розроблення цілісного та мультидисциплінарного підходу. Повага до культурних цінностей і потреб постраждалих та адаптація роботи з ними. Слід поважати індивідуальні потреби. Ми дослухаємося до потреб тих, хто вижив, застосовуючи індивідуальний підхід. Через 30 років після того, як ми почали працювати, наші бенефіціари, постраждалі від сексуального насильства, пов'язаного з війною, а також домашнього насильства в мирний час, чітко підкреслюють, що прийняття, турбота, довіра та вислуховування їх без упередження були для них великою допомогою.

— Доктор Сабіха Хусич, директорка Медіка Зеніца

83 Жінки проти насильства в Європі (2021). Перспективні практики створення та надання спеціалізованих служб підтримки для жінок, які зазнали сексуального насильства: юридичний і практичний огляд для жіночих НУО та політиків на Західних Балканах і в Туреччині. https://cssplatform.org/wp-content/uploads/2021/09/WAVE_CSSP_Policypaper210917_web.pdf

➔ **Покращення співпраці з особами, відповідальними за прийняття рішень, та установами, які зобов'язані реагувати на насильство щодо жінок і дівчат**

Співпраця також є важливою стратегією для запобігання ґендерному насильству. Незалежно від того, якою мірою насильство в БіГ було «нормалізовано» на деякий час, деякі державні служби та їхні працівники знали про проблему, але не мали інструментів для її вирішення. Наприклад, міліція, центри соціальної роботи та навіть заклади охорони здоров'я стикалися з подібними ситуаціями: до них зверталися постраждалі, тому вони знали, що відбувається насильство, однак вони мали обмежені можливості допомогти, оскільки не було правової бази для дій. Вони були першими союзниками НУО в інституційному секторі, коли вони проводили кампанії, що відстоювали зміни та ухвалення законів.

З ініціативи неурядових організацій у Боснії та Герцеговині були сформовані мережі установ/організацій для підтримки постраждалих/свідків катувань у війні та жінок, які постраждали від ґендернозумовленого насильства, визначеного як підтримка постраждалих. Установи та громадські організації підписали локальні протоколи щодо надання підтримки потерпілим/свідкам у справах про військові злочини, сексуальне насильство чи інші злочини ґендернозумовленого насильства. Інституціями, які підписали місцеві протоколи про процедури та співпрацю, були поліція, заклади охорони здоров'я, судові установи, установи соціального захисту та неурядові організації, залежно від ресурсів конкретної місцевої громади.

➔ **Постійний розвиток партнерства та солідарності з іншими неурядовими організаціями через офіційні та неформальні мережі для створення умов для ефективної адвокації покращення прав людини жінок.**

Обмін досвідом був для нас дуже важливим, але той факт, що інші жінки та жіночі групи працювали над тим же питанням, зробив нас сильнішими. Таким чином ми отримали сили, навчилися та створили простір для спільних дій.

Важливо мати на увазі, що в перше десятиліття після війни жіночі та неурядові організації, загалом, не сприймалися добре, часто їх стигматизували в політиці. Те, що ми робили, не завжди оцінювалося чи вважалося важливим, а те, що ми отримували фінансування на діяльність із закордонних фондів, було аргументом для різних політичних кіл наклеювати на нас ярлик «іноземних підрядників», які руйнують національні, а часом навіть релігійні принципи в суспільстві. У наших громадах ми були ізольовані та самотні. Спілкування з іншими жіночими групами було стратегією, яка тримала нас живими, саме так ми мали своє місце.

— Радміла Жигіч, Фонд Лара, м. Бієліна

■ Приклади мереж та ініціатив у Боснії та Герцеговині

У наведеному нижче списку представлені деякі з ініціатив, які були започатковані в Боснії та Герцеговині після війни та можуть послужити натхненням для інших країн та активістів, які зіткнулися або стикаються з конфліктом, і мають на меті відновити ініціативи громадянського суспільства та підтримку постраждалих від ґендернозумовленого насильства.

■ Безпечна Мережа

Безпечна Мережа була заснована в 2001 році (як неофіційна мережа) і складалася з 32 неурядових організацій та державних установ у Боснії та Герцеговині, які займаються проблемою насильства. «Безпечна мережа» має кілька стратегічних цілей, але її головна мета – зміцнити спроможність НУО бути рівноправними партнерами інституцій у роботі з ґЗН та брати участь у роботі над урядовими документами, стратегічними планами та планами дій у сфері ґЗН.

■ Мир з жіночим обличчям⁸⁴

«Мир з жіночим обличчям» – це ініціатива, яка через жіночий активістський рух відкриває та проводить процес зустрічі з минулим і плекає культуру пам'яті про досягнення, досвід і страждання жінок, таким чином створюючи суспільство, в якому жінка помітна у громадському та політичному просторі, та однаковою мірою залучена до створення тривалого миру. «Мир з жіночим обличчям» – жіноча мирна ініціатива, яка складається з 14 організацій громадянського суспільства, які роблять внесок у культуру пам'яті, важливість збереження та популяризації жіночого досвіду та досягнень і підкреслюють важливість жіночого маркування громадського простору.

■ Ініціатива «Громадянки за конституційну реформу»⁸⁵

«Громадянки за конституційну реформу» – це ініціатива, яка просуває ідею Конституції Боснії та Герцеговини, яка забезпечує більший захист прав і свобод людини, з особливим акцентом на ґендерній перспективі. Ініціативу сформували активісти та організації з усієї країни, які мають на меті заохотити всіх громадян використати свої знання, енергію та готовність до спільних дій та сприяти досягненню цілей Ініціативи. Ініціатива «Громадянки за конституційну реформу» – це неформальна група з 35 організацій громадянського суспільства та активісток, які постійно працюють над поняттями статі та ґендеру, миру, свободи та прав людини.

■ Мережа розбудови миру⁸⁶

Мережа розбудови миру була заснована з метою впровадження комплексних заходів для відновлення якості соціального та економічного життя в БіГ, а також для покращення в довгостроковій перспективі здатності всього суспільства БіГ вирішувати розбіжності та конфлікти конструктивним і ненасильницьким способом, створюючи таким чином рамки для спільних скоординованих дій низки неурядових організацій, місцевих громад та органів самоврядування, бізнес-сектору, ЗМІ та державних інституцій.

➔ **Використання альтернативних стратегій і моделей, що сприяють досягненню правди і справедливості та дотриманню прав жінок**

84 Веб-сайт Фонду «Лара» м. Бієліна. Станом на 3 жовтня 2022 р. <http://www.fondacijalara.com/mir-sa-zenskim-licem>

85 Веб-сайт організації «Громадянки за конституційну реформу». Станом на 3 жовтня 2022 р. <https://gradjankezaustavnepromjene.wordpress.com/>

86 Дивіться, наприклад, сайт Mreza Mira. Станом на 3 жовтня 2022 р. <https://www.mreza-mira.net/>

Боротьба з насильством щодо жінок і мирні дії є політичними питаннями, які зазвичай викликають опір в уряді та серед населення загалом глибоко патріархальних і традиційних суспільств, тому необхідно шукати альтернативні стратегії дій, включаючи нетрадиційні способи висвітлення порушення прав, але це також вимагає мужності та рішучості.

Об'єднання неурядових організацій у БіГ після війни вимагало перетину кордонів, встановлених на рівні суб'єктів, що громадськістю було сприйнято як акт зради, а не допомогу. Жінки в неурядових організаціях були одними з перших, хто перетнув ці кордони, утворюючи офіційні та неформальні групи для розробки шляхів дій.

Перший раз ми перетнули кордон суб'єкту у березні 1996 року. У Зениці була організована конференція жінок БіГ. На той час там була лінія кордону суб'єктів. Після цього ми поїхали в Біхач, де зібралися активісти з Хорватії і Боснії та Герцеговини, щоб помиритися та залучити жінок до активізму. Разом із місією ОБСЄ ми їздили по країні, створюючи жіночі громадські організації.

— Нада Голубович, мирна активістка Фонду Об'єднаних жінок м. Баня-Лука

■ Жіночий суд як альтернативна модель правосуддя

Жіночий суд – це місце для жіночих голосів, жіночих свідчень про їхній щоденний досвід несправедливості, якої вони зазнали під час війни та протягом мирного часу. У жіночих судах жінки свідчать про насильство в приватному та публічному порядку, а також про організований опір жінок. Перший жіночий суд був організований у Лахорі, Пакистан, у 1992 році. До цього часу в усьому світі було проведено 40 жіночих судів, переважно в Азії та Африці. Наприкінці 2010 року члени ініціативного комітету, до якого увійшли організації «Жінки жінкам» із Сараєво (Боснія і Герцеговина), Центр жіночої та миротворчої освіти Аніма з Котора (Чорногорія), Центр жіночих досліджень та Центр жінок-постраждалих від війни із Загреба (Хорватія), Жіноча мережа Косово, Жіночі дослідження та Жінки в Чорному з Белграда (Сербія), започаткували ініціативу щодо організації Суду жінок у колишній Югославії.

7 Рекомендації

У наведеному нижче списку представлені рекомендації щодо того, як покращити запобігання та реагування на ГЗН до, під час та після конфлікту. Він базується на досвіді та стратегіях, викладених у попередніх розділах, і стосується як НУО, так і місцевих/національних/міжнародних органів влади.

- Наполягати на тому, що вирішення проблеми ґендернозумовленого насильства не є виключно відповідальністю жіночих неурядових організацій, а й системи, в якій воно відбувається. Завжди вимагайте від державних інституцій **відповідальності** за запобігання, захист і переслідування за насильство щодо жінок.
- Необхідно підтримувати та зміцнювати організацію жінок, які переживають кризу, у суспільствах, під час і після конфлікту, особливо якщо участь жінок є непропорційною або недостатньою. Зв'язки та **мережеве спілкування** між жіночими організаціями, особливо з жінками-політиками та жінками-активістками НУО, є основою для включення пріоритетів жінок під час і після війни в державну політику.
- Усвідомити, що конфлікт призводить до ескалації ґендернозумовленого насильства всіх типів, такого як сексуальне насильство, а також насильство в сім'ї, феміцид або насильство в громадських місцях, і повідомити про це жінкам і рухам у кризових зонах. Важливо постійно **наголошувати на ризиках**, з якими стикаються жінки під час і після конфлікту, і закликати всі інституційні та позаінституційні механізми до дій. **Запобігання** насильству щодо жінок має бути частиною всіх дій із подолання криз і конфліктів, а порядок денний мирних переговорів є обов'язковим.
- Місцевим неурядовим організаціям, які працюють у регіонах з високим ризиком конфлікту, рекомендується вести переговори з **міжнародною спільнотою донорів**, щоб мати гнучкість бюджету для переміщення фінансових ресурсів на гуманітарну підтримку та надання пакетів першої допомоги у разі початку війни.
- Розглядати та визначати пріоритети **потреб жінок і дівчат з обмеженою мобільністю та додатковою вразливістю** (наприклад, жінки з проблемами психічного здоров'я та жінки віком 75+). Бронювання притулків (або кімнат у притулках) для жінок, які мають додаткову вразливість, має важливе значення для забезпечення ефективного планування соціальних послуг і справедливого розподілу ресурсів серед постраждалих від ГЗН під час і після війни.
- **Неурядові організації повинні документувати свою діяльність** після конфлікту та вести облік усіх своїх заходів та ініціатив, таким чином сприяючи зміцненню довіри та створюючи можливості для забезпечення видимості проблеми ґендернозумовленого насильства та його наслідків для суспільства.
- Не обмежувати психологічну допомогу постраждалим від ГЗН після війни в межах певних проектних бюджетів. **Постійна психологічна допомога особам**, які пережили ГЗН, має важливе значення для запобігання посттравматичного стресового розладу та повного одужання, а не короткострокове втручання, яке обмежується парою консультацій.
- Інвестиції в **житло та підтримку центрів колективного розміщення ВПО**, оскільки існує потенційний зв'язок між житловими проблемами ВПО, які живуть у перенаселених колективних поселеннях, і підвищеним ризиком ГЗН. При розробці житлових рішень для цих уразливих груп важливо враховувати стратегії запобігання ГЗН та реагування на нього. Надати жінкам, які пережили домашнє насильство (особливо внутрішньо переміщеним жінкам, які не мають безпечного житла), можливість залишатися в соціальному житті протягом розумного періоду, поки вони не стануть достатньо сильними, щоб продовжувати самостійне життя.

- НУО повинні включати у свої дії всі **фактори ризику, які сприяють поширенню насильства після конфлікту**. У суспільствах, які пережили збройні конфлікти, дуже важливо наполягати на контролі за володінням різного роду зброєю, оскільки її наявність сприяє поширенню жорстоких форм насильства, а також підвищеному ризику феміциду.

- **Кинути виклик соціальним нормам, пов'язаним із прийнятним ставленням і толерантністю до насильства щодо жінок/домашнього насильства в постконфліктних ситуаціях, а також боротися зі стигмою, з якою стикаються постраждалі від сексуального насильства**, пов'язаного з конфліктом, за допомогою комплексних і довгострокових кампаній з підвищення обізнаності серед жінок, чоловіків, дівчат і хлопчиків, включаючи вразливі групи, наприклад, внутрішньо переміщені особи та жінки, які постраждали від конфлікту, особливо ті, що живуть у сільській місцевості та поселеннях ВПО, ті, хто живе у складних житлових умовах, колишні учасники бойових дій. Інвестувати в програми, які зосереджуються на освіті чоловіків і жінок щодо законів і законодавства, яке стосується насильства щодо жінок.

- **Забезпечити психосоціальну реабілітацію внутрішньо переміщених осіб та постраждалого від конфлікту населення**. Важливо провести ретельну оцінку наслідків війни та безперервної/тривалої постконфліктної травматизації на психічне здоров'я ВПО та постраждалих від конфлікту жінок і чоловіків (з особливим акцентом на постраждалих від насильства та колишніх учасників бойових дій) та забезпечити надання відповідних програм психосоціальної реабілітації та охорони здоров'я.

- Зосередитися на **економічній безпеці жінок** у зусиллях із запобігання ГЗН та реагування на нього. Жінки, які постраждали від конфлікту, не мають економічних можливостей для виживання та продовжують терпіти емоційні та фізичні шрами конфлікту, важкий тягар догляду та залежності, а також щоденне насильство у своїх домівках. Під час розробки програм економічного відновлення в постконфліктних ситуаціях важливо забезпечити залучення постраждалих від конфлікту жінок до розробки, реалізації та перегляду програм розширення економічних можливостей. Необхідно ретельно оцінити та вирішити різноманітні бар'єри, які існують для внутрішньо переміщених жінок та тих, які постраждали від конфлікту, щодо доступу до працевлаштування чи інших економічних програм.

- Визнати **внутрішньо переміщених осіб та людей, які постраждали від конфлікту як неоднорідну групу** з особливими та різноманітними потребами, та враховувати їхні потреби під час розробки політики та ініціатив, з особливим наголосом на жінках і дівчатах.

Термінологія

Домашнє насильство (ДН)

Домашнє насильство (ДН) означає всі акти фізичного, сексуального, примусового, психологічного чи економічного насильства, яке відбуваються в сім'ї чи родині, або між колишнім чи нинішнім подружжям чи партнерами, незалежно від того, живе чи жив кривдник під одним дахом із постраждалою.⁸⁷

Гендернозумовлене насильство (ГЗН)

Гендернозумовлене насильство щодо жінок означає насильство, спрямоване проти жінки через те, що вона є жінкою, або яке непропорційно впливає на жінок.⁸⁸ Гендернозумовлене насильство – це форма дискримінації та порушення основних свобод постраждалої та включає насильство в близьких стосунках, сексуальне насильство (включаючи зґвалтування, сексуальне насильство та домагання), торгівлю людьми, рабство та різні форми шкідливої практики, такі як примусові шлюби, калічення жіночих статевих органів і так звані «злочини честі». Жінки, які постраждали від гендернозумовленого насильства, а також їхні діти, часто потребують особливої підтримки та.⁸⁹

Внутрішньо переміщені особи (ВПО)

Згідно з *Керівними принципами Організації Об'єднаних Націй щодо внутрішнього переміщення*, це «особи або групи осіб, які були змушені втекти або покинути свої домівки, чи місця постійного проживання, зокрема внаслідок або з метою уникнення наслідків збройних конфліктів, ситуації загального насильства, порушення прав людини або природних чи антропогенних катастроф, і які не перетнули міжнародно визнаний державний кордон».⁹⁰ Однак це описове визначення, яке не надає особливого правового статусу, оскільки ВПО, перебуваючи всередині своєї країни, залишаються за всіма правами та гарантіями громадянами

і мешканцями своєї країни. Таким чином, національні органи влади несуть основну відповідальність за запобігання примусовому переміщенню та захист ВПО.

Постраждала

У цьому інструментарії надається перевага терміну «постраждала», як кращий термін для розширення прав і можливостей жінок шляхом визнання того, що жінка пережила насильство і не визначається ним. Термін «жертва» є юридичним терміном, який означає фізичну особу, яка зазнала шкоди (включаючи фізичну, психічну чи емоційну шкоду або економічні втрати), яка була безпосередньо спричинена кримінальним правопорушенням.⁹¹

Війна/Конфлікт

Терміни «війна» та «конфлікт» використовуються в цьому посібнику як синоніми та стосуються збройного конфлікту.⁹² У міжнародному праві розрізняють два види збройних конфліктів: міжнародні та неміжнародні збройні конфлікти. Міжнародний збройний конфлікт (МЗК) виникає конфлікт між двома чи більше державами, які застосовують збройну силу одна проти одної. У цьому випадку застосовується міжнародне гуманітарне право. Однак сьогоденні конфлікти – це переважно неміжнародні збройні конфлікти (НМЗК). НМЗК – це конфлікти, що відбуваються в одній державі. У цьому випадку озброєні учасники воюють проти держави або самих себе. Щоб ці конфлікти вважалися НМЗК, неурядові збройні сили мають бути організовані та застосовувати силу протягом певного періоду.

Жіночі центри

Термін «жіночий центр» включає всі служби для жінок, які надають спеціалізовану підтримку

87 Стаття 3(б) Конвенції Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильством (Стамбульська конвенція).

88 Те саме джерело.

89 Декларація 17, Директива 2012/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 року про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту постраждалих від злочинів та заміна Рамкового рішення Ради 2001/220/ЮВС

90 UCHA (2001 р). *Керівні принципи внутрішнього переміщення*. Об'єднані Нації. <https://www.internal-displacement.org/sites/default/files/publications/documents/199808-training-OCHA-guiding-principles-Eng2.pdf>

91 Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA

92 Женевська академія (2017). Міжнародний збройний конфлікт. Станом на 3 жовтня 2022 р. <https://www.rulac.org/classification/international-armed-conflict>

постраждалим від насильства не вдома, обслуговуючи лише або переважно жінок, які пережили насильство, та їхніх дітей (якщо такі є). Жіночі центри надають короткострокову та довгострокову підтримку, яка базується на ґендерно-специфічному підході до насильства та зосереджується на правах людини та безпеці постраждалої. Термін включає такі послуги: жіночі консультації та жіночі кризові центри, що надають підтримку жінкам, які постраждали від усіх форм ґендерного насильства; регіональні кризові центри з питань домашнього насильства; центри проактивного втручання, які обслуговують постраждалих після втручання поліції; спеціалізовані послуги для чорношкірих жінок, жінок із числа етнічних меншин, жінок-мігранток і біженок, які стали постраждалими від насильства; виїзні послуги; послуги незалежних консультантів з питань домашнього чи сексуального насильства, та інші нові види послуг. Ці центри, зазвичай, надають такі види підтримки: інформація, поради, адвокація та консультування, практична підтримка, супровід суду/поліції/соціальних служб, проактивна підтримка, виїзні та інші послуги.

Жіночі притулки

Жіночі притулки є спеціалізованими службами підтримки для жінок та їхніх дітей (якщо такі є), які пережили насильство, і забезпечують негайний доступ до безпечного житла. Вони забезпечують розширення прав і можливостей, які ґрунтуються на ґендерно-специфічному підході до насильства та зосереджені на правах людини та безпеці постраждалих, тому функції жіночих притулків виходять за рамки надання безпечного місця для екстрених випадків. Вони також пропонують довгострокову підтримку, щоб надати жінкам та їхнім дітям (якщо такі є) можливість і ресурси, необхідні для відновлення життя без насильства. Деякі приклади послуг, які надають притулки лише для жінок, включають консультації, юридичні консультації, допомогу протягом судового розгляду, підтримку у виході/повторному виході на ринок праці та підтримку в пошуку довгострокового житла після перебування в притулку для жінок.

Спеціалізовані служби підтримки жінок (ССПЖ)

Спеціалізовані служби підтримки жінок задовольняють конкретні потреби постраждалих від насильства. Цей термін використовується як збірний термін, який охоплює всі служби підтримки жінок, які постраждали від насильства, та їхніх дітей, наприклад, телефонні лінії довіри для жінок, притулки для жінок, центри для жінок, центри для постраждалих від зґвалтування та сексуального насильства, спеціалізовані послуги для жінок-мігрантів та жінок з етнічних меншин, національні жіночі центри, телефонні лінії довіри, виїзні служби, незалежні консультанти з питань домашнього насильства, центри втручання та інші. Такі послуги часто надаються неурядовими організаціями, і найкраще вони забезпечуються жіночими організаціями, які застосовують ґендерний підхід і базуються на феміністичних принципах, де постраждала та її потреби стоять в центрі усіх заходів.

WOMEN
AGAINST
VIOLENCE
EUROPE